

Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU

No. 3923

Title रस रत्नकरः

Author श्रीनागार्जुनः

Extent ४३ Age v

Subject चिकित्सा शशांग

रसरत्नाकरः

3153
R. 1 + 43 = 44
complete

३१५३

3/53
43+1244
10/10

रसरत्नाकरः
नामार्जुनद्विरचितः

रससंग्रह

अङ्क ३१४३

०३
 १ महास्रशोधनं
 २ राजाकर्णशोधनं
 ३ गंधकशुद्धिः
 ४ परदशुद्धिः
 ५ मासिकशोधनं
 ६ श्रवणशुद्धिः
 ७ श्रवणशुद्धिः
 ८ श्रवणशुद्धिः
 ९ श्रवणशुद्धिः
 १० श्रवणशुद्धिः
 ११ श्रवणशुद्धिः
 १२ श्रवणशुद्धिः
 १३ श्रवणशुद्धिः
 १४ श्रवणशुद्धिः
 १५ श्रवणशुद्धिः
 १६ श्रवणशुद्धिः
 १७ श्रवणशुद्धिः
 १८ श्रवणशुद्धिः
 १९ श्रवणशुद्धिः
 २० श्रवणशुद्धिः
 २१ श्रवणशुद्धिः
 २२ श्रवणशुद्धिः
 २३ श्रवणशुद्धिः
 २४ श्रवणशुद्धिः
 २५ श्रवणशुद्धिः
 २६ श्रवणशुद्धिः
 २७ श्रवणशुद्धिः
 २८ श्रवणशुद्धिः
 २९ श्रवणशुद्धिः
 ३० श्रवणशुद्धिः

०३
 ५ तालकसत्वं
 ५ तालकसत्वं
 ५ विमलसत्वं
 ५ परदसत्वं
 ५ श्रवणशुद्धिः
 ६ श्रवणशुद्धिः
 ७ श्रवणशुद्धिः
 ८ श्रवणशुद्धिः
 ९ श्रवणशुद्धिः
 १० श्रवणशुद्धिः
 ११ श्रवणशुद्धिः
 १२ श्रवणशुद्धिः
 १३ श्रवणशुद्धिः
 १४ श्रवणशुद्धिः
 १५ श्रवणशुद्धिः
 १६ श्रवणशुद्धिः
 १७ श्रवणशुद्धिः
 १८ श्रवणशुद्धिः
 १९ श्रवणशुद्धिः
 २० श्रवणशुद्धिः
 २१ श्रवणशुद्धिः
 २२ श्रवणशुद्धिः
 २३ श्रवणशुद्धिः
 २४ श्रवणशुद्धिः
 २५ श्रवणशुद्धिः
 २६ श्रवणशुद्धिः
 २७ श्रवणशुद्धिः
 २८ श्रवणशुद्धिः
 २९ श्रवणशुद्धिः
 ३० श्रवणशुद्धिः

०३
 ६ भस्मसूतकोवलिपलितहरः
 ६ भस्मसूतकोवलिपलितहरः
 १२ महाव्याधिहरः
 १३ चंद्रप्रभोरसः
 १४ पर्वतीरसः
 १५ द्वितीयः पर्वतीरसः
 १६ सूर्यप्रभोरसः
 १७ पंचभूतोरसः
 १८ शमालकेश्वररसः
 १९ पिटिकहरशोः
 २० धनसंकोचोरसः
 २१ कनकसंकोचोरसः
 २२ गगनोः
 २३ तीक्ष्णमुखोरसः
 २४ गगनगर्भोरसः
 २५ संकोचभस्मसूतकोरसः
 २६ गंधविधिक
 २७ हेमविधिकोरसः उनादि

०३
 १८ शतावलकेश्वररसः
 १८ भस्मसूतकरसः
 १९ शुक्लचूर्णोरसः
 २० उदयभास्मोरसः
 २१ श्रवणशुद्धिः
 २२ हरिराशताफोरसः
 २३ गंधगजोरसः
 २४ गगनशुक्लोरसः
 २५ इतिरुतीकोधिकारः
 २६ श्रवणशुद्धिः
 २७ शब्दवेदीमहारसः
 २८ महारसागुटिका
 २९ श्रवणशुद्धिः
 ३० श्रवणशुद्धिः
 ३१ श्रवणशुद्धिः
 ३२ श्रवणशुद्धिः
 ३३ श्रवणशुद्धिः
 ३४ श्रवणशुद्धिः
 ३५ श्रवणशुद्धिः
 ३६ श्रवणशुद्धिः
 ३७ श्रवणशुद्धिः
 ३८ श्रवणशुद्धिः
 ३९ श्रवणशुद्धिः
 ४० श्रवणशुद्धिः

०३
 २५ जलोकाबंधरसक्रिया
 २५ श्रवणशुद्धिः
 २६ वरुणिलीनागार्जुनसंवाहः
 २७ श्रवणशुद्धिः
 २८ श्रवणशुद्धिः
 २९ श्रवणशुद्धिः
 ३० श्रवणशुद्धिः
 ३१ श्रवणशुद्धिः
 ३२ श्रवणशुद्धिः
 ३३ श्रवणशुद्धिः
 ३४ श्रवणशुद्धिः
 ३५ श्रवणशुद्धिः
 ३६ श्रवणशुद्धिः
 ३७ श्रवणशुद्धिः
 ३८ श्रवणशुद्धिः
 ३९ श्रवणशुद्धिः
 ४० श्रवणशुद्धिः
 ४१ श्रवणशुद्धिः
 ४२ श्रवणशुद्धिः
 ४३ श्रवणशुद्धिः
 ४४ श्रवणशुद्धिः
 ४५ श्रवणशुद्धिः
 ४६ श्रवणशुद्धिः
 ४७ श्रवणशुद्धिः
 ४८ श्रवणशुद्धिः
 ४९ श्रवणशुद्धिः
 ५० श्रवणशुद्धिः

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines across the center of the page.

निर्व्याससेनसञ्चितम् १

रस.

ॐ श्रीगणेशायनमः ॥ अथ महारसशोधनं व्याख्यास्यामः किमत्र चित्रं यदि राजवर्त
कं शिरीषपुष्पाग्रसेन भावितम् सितं सुवर्णं तरुणार्कसन्निभं करोति गुंजाशतमेकगुं
जया राजवर्तशोधनम् किमत्र चित्रं यदि पीतगन्धकं पलाश- - - - - न्यनैकल्लसन्दि
नम् आरण्यकैरुमलकैस्त्वपाचितं करोति तारं त्रिपुटेन कांचनम् गन्धकशुद्धिः किम
त्र चित्रं रसकरसेन राजसूलायाः कृसमेन भावितम् क्रमेण कृत्वा मधुरेण रंजितं करोति
शुल्कं त्रिपुटेन कांचनम् रसकशोधनम् किमत्र चित्रं दरदं सभाचितं पयेन मेघीवद्ध
शाम्बुवर्गैः सितं सुवर्णं वद्धवर्म भावितं करोति सात्वाद्दरकं कृमप्रभम् दरदशुद्धिः ॥
कुलुकैकोद्रवकैश्चिन्नरसूत्रेण पाचयेत् वेतसाद्यसूत्रवर्गेण दत्तातारपुटत्रयम् किम
त्र चित्रं कदलीरसेन सपाचितं सूरजकन्दसंस्थम् वाता विनैलेन चूतेन ताप्यं पुटेन द

२

त्य

१२

२

गंधवरशुद्धिमेति साक्षिकशोधनम् इति महारसशुद्धिः ॥ मुनिऋषयः ससुभावितामनः
शिलावागन्सप्रशुद्धाति ऋष्याण्डरसैस्त्रालेषुद्धाति सा ताहिनेकनतारैः स्त्रैहैरदौपश्रु
दस्त्रेनभावित्ता वद्गणः शुद्धान्तिरसोपरसा प्रपरेषु पधात्तवसर्वे प्रपधातुशुद्धिः ॥ कं
मालिकाचनरवः करवीरकीरजस्वीरनीरकपिवेतसमारणालैः रक्तोमलैरुषवसाशशस
गतैलैस्संपाचितं च गगनं रससन्निभं स्यात् समरात्रेणाधुक्शुद्धिः श्यामाशमीमदनकोद्रव
माषपर्णीभृंगी च सोद्भवचनधु निवेतसश्च काथेकलुषजचनीरसेन संपाचितोपि विदिनं प
रिशुद्धिमेति द्विगुणविमलापशारम्भानोयेन संयुक्त लवणैर्वक्रुडग्येनताम्रपात्राणिलेप
येत् ग्रनौमन्तपनिर्गुण्ठीरससिक्तानिसप्तधा माषान्कसरसेनैव शुल्बसिद्धिभविष्यति
परतस्सर्वलोहशोधनम् अस्त्रवेतसधान्यास्त्रमषीतोयेन शुद्धाति विमलशुद्धिः ॥ चप

२३

२

लाया धातः सर्वे जम्भीर रसभाविताष्पाधितास्त्रिदिनम् पंचमृतिकाभस्म लवणेन संसृ
ताष्पोधयन्ति पटपाककांचनम् हेमशोधनम् नागेरक्षारराजेन द्वावितम्प्राद्विमिश्र
तितारस्त्रिवारनिक्षिप्तः पिशाचीतैलमध्यगः नारसुद्धिः ग्रहोन्वित्रुंष्टथिवीभवनेत्ता
रेण मेषीपयसाचूतेन तैलेन सुद्धं दूतशोडशं शंभवेष्वाशुक्लेशशिष्टंगमत्रिभम् अथ
प्रकाशोद्धृतशुक्लसारोद मथवाबुधः षड्गुणेन च नागेशोधयित्वा ततो बुधः शतार्थे सि
न्धुवारस्य समध्येत गडालयेत् कृष्णाण्डकरसेपत्वा निषेकान् सप्रसपयेत् ततस्तत्रे नि
णायुक्ते पुनः सप्तैव सपयेत् शुक्लस्य कालिकास्ये वंप्राणशपतिरसं शयः शुकर्तुं एकिं शु
काभष्के दरुं स इत्यस्मिन्निगन्तोयेन भवति कृष्णशुक्लकालिका शुक्लशोधनम् ।
तारंगुडं सपदेवालाक्षरसेन चष्टुवदलानि पश्चात् संलिप्य कं कृष्टनिशान्तिता च सु

२

डासिताशुद्धिसप्रवारान् श्वारशोधनम् द्वारमदंकाणयुतं लवणानिपंचजम्भीररी
परिभाषितसप्रवारान् कल्केनतेनपरिलिष्यपुटेनदग्धं तारार्थशुल्बन्नचोषमुपैतिशु
द्धिस चोषेशोधनम् हंसाद्रिवह्यामृतरत्नमालिकाफलद्रयं तम्बुरु लोहनिचुकाः
गोपालिकागोरसनागुडूचीहरति सर्वे गरदोषमायमान् तीक्ष्णशोधनम् गोरीफल
निरजनीरजकः कुठेरवीजानितम्बुरुयतानिचमलिकायाः क्षारणिमोक्षकपलाश
सशूरजानिसंभाषितानिपयसाकुलिशद्रुमस्ववारणिसप्तपरितापितनागराजं क
ल्केनतेनपरिशुद्धिसुपैतिसद्यः युक्ताक्रमेणयदिशक्रुलेनटुलीसम्भं करोति कु
टिलस्यवदन्तिसद्यः शंकोन्मत्तस्तरफालिनीकण्डाकीरत्नमालागुजावक्रिसुरपति
राङ्गदीवाश्वगन्धातकेपिष्टंमलहरमिदं सर्वलोहप्रसिद्धं वंगेशुद्धं निहितिकुरुते ज्योतिषे

रम-

३

नामयोगः वंगशोधनम् इतिनागार्जनविरचितेसरत्राकरेसोपरमशोधननाधिकारः प्र
थमः मेषशृंगतजंगाचकूर्मास्थीनिशिलाजत्रसुहीलालरजस्तन्यंकान्तपाषाणमेव
च भद्रकश्रानिवैकान्ततन्मध्येप्रतिपेदुधः तीव्रानलपुटदत्तापुटान्तयावदागतम् ऊ
र्ध्वकोद्रवाणां तहयसूत्रेणपेषयेत् तमेनिषेचयेत्कल्कं यावन्नोभस्मतागतो एषक
पालिकोयोगो वज्रद्रावणसुतमम् ताप्यतामुमहिस्तीक्ष्णकान्ताशमद्रावणांजनम्
वज्रार्कतीरसौभाग्यमर्दयेत्पुनःपुनः तन्मध्येप्रतिपेदुजं धामयेत्खदिराग्निनाशत
वगंततोध्मांतवज्रमारणरंजनम् पीतमहोदधिऊसमं प्रावितवालाविशृंगनियासम्
गरोसनाकृतचुटिकावज्रपुटपाकतोहन्ति कान्ताशममेषशृंगचगंधकश्रशिलाजत्र
तारत्रयंहरितालस्रहाकः तीरमन्दिताम् वज्रकंचापिवैकान्ततन्मध्येप्रतिपेदुधः ती

३

ब्रानलैः पुटं दहा पुटानं यावदागतम् कलत्र्यको द्वाणं तु ह्यमूत्रेण पेषयेत् तत्र निषे
चये कल्के यावन्नौ भस्मतांगतौ योगो यं वज्रको नाम वज्रा द्वावणमुत्तमम् वारुणी मेष
शृंगी च वज्रवह्नी महोदधिः पारावतपुरीषं च पुरीषासु समन्वितम् तारत्रयसमायुक्तं
सुपदारैस्तु पंचभिः वज्रात्कदीरं संमिश्रं कल्कं संपेषयेद्दुधः वज्रकंचापि वैक्रान्तं तन्म
धे प्रतिपेद्दुधः तीव्रानलैः पुटं दत्त्वा पुटानं यावदागतम् कलत्र्यको द्वाणं तु ह्यमूत्रेण
पेषयेत् तत्र निषेचये कल्के यावन्नौ भस्मतांगतौ वारुणादिमतो योगो वज्रा द्वावणमुत्त
मम् कीलपारटु विद्वन्धामेष शृंगी च दोद्गवा कलत्र्यको द्वाणं तु ह्यमूत्रेण पेषयेत् वज्र
कंचापि वैक्रान्तं पुटपाकेन मारयेत् योगराजमिदं योगं मारणं गगनस्य च द्वावणं सर्वथा
तूनां कुरुते नात्र संशयः अस्थिशूलमध्यस्थं कृत्वा वज्रं निरुन्धकम् तलभाण्डे संतुल्य समा
नति

रस.
ध

हे हवतां चनेत वज्रवैकान्तमणम चूर्णकृत्तागनपत्रमथारनालेधुवादिनेकर्मशोष्टम
सूरणस्यम् भायंरसैःकदलिभृंगकरीरकीरजस्वीरवीरचटकेस्फटिभिसमेतम् पिंडीक
तंतुवद्दशमोहिषीमलेनसंशुद्धिकोष्टगतमाशुधमेदथागोमत्तंपतन्निगगनस्यचतुर्वि
धस्यतापीदहस्यवद्दशोष्टमज्जधानवस्य फलत्रयं वह्निवलावलाचगोवलितदुषे नुद्यमा
त्रवाहकः षड्दुन्दुकेमाण्डलिकारजाहजातवाश्वगन्धादिमखीपुनत्रवादीनास्त्रिकासूरण
कसुकीचकीटारिणीगोक्षरुकश्चपाद उन्मत्तकोलांगलिकाथवीराहारत्रयं म्पाल
वाणानिपंच एतैः कषायंसकुलुर्थवेतसौसौवीरकस्वेदसमस्तधानवः गंधाष्टमसौभ
ग्नितिवन्दधिएतीथातग्निनाचप्रयतेतसत्तम् अशुकसत्तपातनविधिः मोक्षमोराहा
पालशद्वारंगे मूत्रभाविनम् वज्रकन्दशिखाकल्कफलमूलममन्वितम् तत्कल्कं

ध

कण्ठकंसाक्ष्णैर्वैकान्तमम्भवम् सारचेनसमायुक्तंमेषशृंगीद्रवान्वितम् पण्डित
नेमूकमूषास्यधमितं च हृदाग्निना तत्रैवपततेसत्तं वैकान्तमम् संप्रशयः वैकान्तमत्तम् तौ
द्रेगन्धकतैलंसचृतमभिनवंगवोसामात्रकंचभूयोवातारितैलंकदलिरसयतंभावनाकी
न्वितमम् मूषांकृताग्निवर्णामरुणकरनिभोप्रक्षिपेन्मादिकेन्द्रं सत्तं नागेन्द्रतल्यं सूर्य
वैद्यानराभम् महावृत्ताक्ततीगभ्यांस्त्रीस्त्रयेनतु भावितम् मूषायामग्निवर्णायां द्रवे
ताप्यं न संप्रशयः कंकुष्टकं कणाभ्यां च ताप्यं स्त्रीस्त्रयमर्दितम् पश्चात्सत्तं निपतति सत्तं मू
षानुग्रहिवत् कौचिकं वृद्धशस्त्रिन्नाणचूर्णकदुत्रिकं कृतामधुभ्यां पक्वं वज्रपायसभा
वितम् गृहधूमं चृतं तौ द्रे संयुतं पुनरेव च धापितं मूषमूषायां शशिष्पुल्वनिभं भवेत् कदा
लीरमशतभावितं चृतमधोरण्डतैलपरिपक्वम् ताप्यं संचति सत्तं रसकंचत्रिसंज्ञाते भाति

१५०

५

कमलपातनविधिः तारमेहैस्त्रयाधानैरसकंभाधितं वड्ड ऊर्णालात्तातयापयाभूला
मूलाशुभ्रमसंयुतम् मूषमाषागतं धानं टंकणेन समन्वितम् मत्तं कृदिलसंकाशं पतते र
उसंशयः रसकस्य सत्वम् तिलसर्षपशिगु णालालालवणयोर्मंडुम् टंकणेन समायुक्तं
तालकं भूचरं भवेत् तालकसत्वम् शिगु चटोद्भवैस्त्रयोन्भाविता चमनशिखाल ताल
कस्य प्रयोगेण सत्वहेमप्रभं भवेत् तालवर्गकसत्वम् विमलमिगुतोयेन मात्तीकामीस
सं टंकणम् वज्रकन्दसमायुक्तं भावितं कदलीरसे मात्तीकं तारसंयुक्तं धमितं मूषमूषक
म् सत्वचंद्रान्कसंकाशं पतते नात्र संशयः विमलमत्वम् दरदं पातनाय त्रेपातिते च जला
शया सत्ते सूतकसंकाशं जायते नात्र संशयः दरदसत्वम् गन्धकं च स्वभावेन सत्वभूषं स्व
भावतः ततः खानं मया सत्ते रसेन्द्रस्य समंततः ग्रभुकादिसत्वपातनविधिः मुनिः क

५

समसलिलचूर्णसंस्कारकन्दोदरेविनिक्षिप्तम्, नीरसमंभवति, च्छंगष्टेयरीगन्तंमासस
मनिरसपरिभावितमहालीचूर्णदत्तप्रतिवायः भवति, न संस्कारं कनकं वद्दशोधिकाले
न पशुसलिलवद्भस्मावितकंपिप्रकचूर्णभावितांगनम् भवति, हरवीटसदृशं
मिलितिरसैः शुभविधानेन काकिनीगुंजफलानां समांशमस्त एतच्चूर्णसंस्कारं
दृशः क्लिशोत्तरदुग्धभावितामिहामितंभवति, रक्तोत्पलानालरसेन मन्दितं भव
ति, गगचूर्णं च तिष्ठति, रसभुयं कुसुम्भिकात्तैलसंयुक्तम् कंचुकि कन्दजचूर्णं निजरस
परिभावितं समस्तानिलोहानितोभावं नयति, हिगगन्विशेषेण शशिमां एतुकास्थिवसा
सुरेगापकत्तरगलालाभिः कृतपरिपाकं कनकं तिष्ठति, शवरं यथाज्ञेयम् सुनिजरस
वद्भस्मपरिभावितमहालीचूर्णप्रतिवायः द्रवति, न संस्कारं पुनः कनकं वद्दशोधिकाले

रस.
६

शेषपरिपक्वान्मलकरसभावितोमिसमाहम् तेराताडितवृद्धशानितिसशरावयुग्मेपुनरपि
किंशुकिभावितमायसचूर्णेशरावयुगलस्यम् समाहेपरितंतनीर्णभवतिरसरूपम् पीनस
फलरससभावितं दृढमन्दितसस्त्रवर्गतोयेनहोनिभवन्तिस्त्रुष्कानिलिपिले - योमपानि
एकएवमहाद्रावीपार्वतीनाथसम्भवः किंपुनस्त्रिभिः संयुक्तोवतसास्त्रास्त्रकांचिकै मष्क
फलानिसमाहंवतेसास्त्रेनभावयेत् पुटपाकेततश्चूर्णेद्रवतेसलिलंयथा कुरुतेयोगारणे
यंरत्नंद्रावणंपरम् शुभ्रकादिद्रुतिपातनविधिः जालानेवंगंदरदेनतीक्ष्णनागेनहेमंशि
लयाचनागम् गन्धाश्रमनाचैवदन्तिशुल्वंतारंचमादीकरसेनहन्त्यात् वंगंपलाशीरसतारके
एतीक्ष्णंपलाशीपहिंसलेनहेमंशिलायावदरासुनागैरागंपयश्चान्द्रपयशिलाभःशु
ल्वमजादीरसगन्धकेनतारंस्त्रुहीदीर समाहितिकेणयोयस्यधातुर्विहितं वंयुक्तं निरुह्य

निरुर्थं ज्ञानं कथितं च तीक्ष्णैः मृतानि लोहानि रसीभवन्ति रसो न युक्ता मयनामनानि शुभ्या
सयुक्तापलितानि नाशं कुर्वन्ति ते एतन्मज्जराविनाशम् ॥ इति नागाङ्गुनद्विरचिते रसरत्नाक
रे वज्रमारणसत्त्वपातरश्रुकादिद्रुतिद्रावणवज्रलोहमारणाधिकैरोनामद्वितीयः अथा।
तोरसवन्धाधिकारं व्याख्यास्यामः जम्भीरजेन वसारजनाम्बुवर्गैः ताराणि पंचलवाणानि क
टुत्रयं च शिग्युदकं सुरभिसुराणकन्द एभिस्संमर्दिता रसनृपश्चरते एलोहान् चारणजारण
विधिः अथानोवातादिव्याधिनिग्रहरसयोः गंधं तालकमात्तिकायसरजस्मूते इभिश्चीकृते
पथ्याद्भूषणमग्निमन्यसुरसांभृगीविषं कणम् दत्वा खल्वतेले समन्दितदृढं निर्गुणितमां
गीरसे गुंजायुगमयतानि वडुचुटिका निचुनिवाते दृढम् सुशुद्धभैरवोनामरसः सर्ववातहरः
तीक्ष्णं सुल्बं सुरायमंचगगनेतापीरुहं ताडवं गदोन्भं रसरजमिश्रितसमं धृत्वा च खल्वेभिष

रस.

७

७

क द्वादाशैरपदापयो जलमनी कन्दान्विता वामृता चृष्टा यष्टिरसेमिता मधुयुता गव्या एसा द्वाव
 ही पित्तं हनि च सर्वसम्भवगदान्तर्वो अष्टि तज्वरं कामध्यासगलामयान्तरयतृषा दहाश्रेशा
 इशं पुत्रा पारमिडा निशीष समये स्वप्रे प्रमादी कृतं नाम्ना तीक्ष्ण मुखं रसेन्द्र ममलं नागार्ज
 न प्रोक्तम् तीक्ष्ण मुखो नाम रससर्वपित्तहरः शुल्वं तालकभाण्डवेय निच्ये सूतेन्द्र गोलं कृ
 तं काश्मीरं सुरदालि रामकटुकाकोशतकी सैन्यवम् निर्ग एवी द्वव दृष्ट बहु चुटिका क्वाथे
 षुरिष्टे तशाश्लेषाण विनिहनि श्लेष्मजगदान् संकोच शुल्वापरः श्लेष्महरः सूते शुल्वशिला
 लिचाम्बरचने कृदं समिष्टी कृतं कृष्टं नागवला विदारि शाकरी श्रीकण्ठ मौरंगकः दत्तात्रयत्वं त
 ले विमन्दि तदृष्टं वर्षासु वष्टे रते गव्या एके कसिडा निवदु चुटिका तद्वातपित्तं जयेत् गगनं ताल
 कताप्रतीक्षामौरभरजस्मृतं ममेना नितं भार्गी कज्जलथान्यकामु भिवचाशुंगी सशु एवी शिवाए

७

तैः पर्पटकद्रवेण निविडागत्यानसाद्रावटीचु सृष्टिद्विविलीछहन्ति सहसा श्लेषान्विते मासु तम्
कनसूतकशुल्बगन्धकरजः क्षारानलंपयकं त्रायनी कुटजस्य वीजमसृताभूनि स्वयं क्रावटी
कृत्वा पर्पटकद्रवेण मतिमाली छु निहन्ति तृषं वृक्षं वज्रनिपातनादधि मिव पित्तं च श्लेषो
न्वितम् तालं ताप्यजगंधकं च विमलं कान्धारतीक्ष्णं कं म एतूरं कुलिशं सरायच समासे
भिस्सामं सूतकम् विन्याविन्दुमसिन्धुवारमधुकेंद्रं गीविषं टंकणं वोलं चित्रकलांगली
समरिचैर्विषेपकुल्याविषाणभिस्सर्वसमां सकेस्स विधिना देगंजमात्रावटीव द्वा मधुकरसेन
शोषितभिषकस्येषु पाने मत्ता कृत्वा नेत्रयुगां जनं च विधिना तस्त्रिपातं जयेत् जयसंगलोना
सरसः शुद्धसूतकभागे कंता सुशूलं च तन्ममम् द्वौ भागौ गन्धकस्यैव त्रीणि भागां कद्रवयम्
वह्निं हत्वा तभागे कं कुष्ठभागसमन्वितम् जालासुखीरसे प्राज्ञः सर्वमेकत्र मर्दयेत् गदिकादौ

रस-

८

४

इमहितार्थद्विगस्थिप्रमाणतः बहुवामखमंशोक्तं प्रसूतिर्वातनाशनम् कृत्वागंधकपिष्टि
 कांचगगनंतापीरुहोडम्बरं कान्ताद्रामकचूर्णं महितं वैक्रान्ततालान्वितम् पथ्याद्दूषण
 राजवृत्तसमरीकृष्णाएतयोक्ततासिद्धासूतवटीनिहन्ति सहसा सर्वाभिघाते महत् गन्धा
 प्रमपिष्टीगगनं ससैन्यवं मावोर्चलं प्रविश्य कच वृचित्रुकैः कृष्णामज्ञाती जरणं शिवाचशु
 एहीसमांशैर्गडिकाविकारी सर्वातीर्णहरोरसः गन्धाप्रमगगनं सुतीक्ष्णहरणं सर्वैस्स।
 मांचैकृतं मातीकं जरणं कणाक्रिमिरिपुम्पोवर्चलं सैन्यवम् चयंचित्रुकनागरं सपरिवं
 पथ्यान्वितं गन्धकं हज्जाती मज्जमोदवेतसममं कुण्डं हज्जातीणापहम् शुणीर्णैश्चिदीपनोयं
 सः गन्धाप्रमचूर्णेन चृतं सुमारितं रसेन्द्रराजस्यसमेन चारितम् कषायवर्गेण दृढं सुसू-
 न्कृतं निहन्ति वातज्वरवातज्ञानादान् मेचनादाख्योसस्सर्वज्वरहरः गन्धकेन हताब्राह्मी

८

समसूतस्य चारितागटिकास्याक्षायेण म्लक्ष्मज्वरेहरसता सिंहनादाख्योरसः सर्वज्व
रहरः हेमंतषोडशंशेन सारितोपियहारसः स्यान्मूच्छितः कषायेण सर्वांगे तज्वरापहः
द्विसिंहनादाख्योरसः रसस्याहुंसनादाख्योरसस्सर्वज्वरापहः नस्यस्याहुंसनादाख्योम्ले
शुद्धूर्णे सुधारितः मन्दितस्याक्षायेण म्लक्ष्मज्वरहरो मतः हुंसनादाख्योरसः शुत्व
तीक्ष्णसुद्धूर्णे नरमेन्द्रं सममारितम् कांचनारिसेचुष्टं सर्वातीसारनाशनम् त्वगेन्द्रोना
सरसः मां ररमयोशूर्णे समसूतस्यमारितम् दन्तीद्वेणसंचुष्टं ग्रहणीदोषनाशनम्
दन्तुकाख्योरसः प्रवाहिकग्रहणीक्रिमिदोषहरः पत्रालगायसशूर्णे सूजेन्द्रं समचा
रितम् लोहारिवर्गसंचुष्टं रक्तपित्तहरंपरम् मृगांकरसः कर्जंगन्धकसहितं सूतेतीर्णं
चकृतं भस्म मूषायत्रुनिहितं सादायत्मानिहन्त्याशु भस्मसूतकोयत्परोगहरः श्वेतं रक्तं

रस
२५

१

तथापीतंशामं कृत्स्नं च कर्तुं रसं जायते नात्र सन्नेह एकवर्णः क्रमेण वै सर्वेषां च तोमं कृत्स्नं वि
ज्ञतं प्रयत्नतः पीतगन्धकसंयुक्तं कुमारीसंयुतम् कृत्स्नवर्णं भवेद्भस्म देवानामपि दुर्ला
भम् भस्मसूतकस्मर्वरोगहरः वागहीरससंयुक्ता रसकेन समनितम् रक्तवर्णं भवेद्भस्म
वलीपलितनाशनम् भस्मसूतकोवलीपलितहरः श्रद्धां हेमवीजं तसर्वं चात्र प्रयोजये
त् रसकृत्स्नामृतं देवं सर्वामयविशोधनम् ज्वरकारे च ये प्रोक्ता लोहचूर्णं श्रयेत् रसाः श्रुते
नक्रमयोगेन सर्वं भस्म तमेष्यति रसं हेमसंमर्म्यपीठिकागिरिगन्धकम् द्विपहीरसनीरसं
मन्दयेद्वं कृत्स्नान्वितम् निष्टपिष्टं च सुषुं च ग्रन्थमूषां निधापयेत् तृषालचुपुष्टं दत्वाया
वद्भस्म तमागतः भक्षणान्माथकेंद्रस्य दिव्यदेहेमवाप्नुयात् सर्ववाधिजराहन्तिपलमै
केनसूतम् रसमन्यत्रवह्यामिवैकान्तविधिलक्षणम् वैकान्तकरसंप्राप्यकम्पलोके हरि

२५

द्रुता तेचसप्रविधाः प्रोक्ताः कर्मनस्याप्यनेकधा श्वेताक्रान्तापीतालापारवतप्रभा म
शूरगलकमुत्पासुभारक्रान्तसममाः तेषां कन्यप्रवक्ष्यामि यादृशं यस्मायने श्वेतं च चू
येत्सूत्रं व्याख्यात्री कन्दोदरेक्षिपेत् स्वयेदं श्रुदिवा रात्रो विदिनं यावत्सूर्यतः मन्वेदं च ततो
ज्ञात्वा प्रतिपेत्पारुं ततः तत्तन्ना ज्ञायते भस्म ह्यमूत्रेण पेषयेत् सन्निर्वाणं ततो ज्ञात्वा
पलेपलशतं क्षिपेत् तारेत्त जायते भस्म विशुद्धस्फटिकाकृति तत्सूत्रे मेलयेद्द्रुमसम
भागे विचक्षणः चारेयेद्द्रुतं तत्सूत्रे ह्यमूत्रेण मन्दयेत् ग्रन्थमूषां ददेदग्निं कार्षिकं वा त
षोडशवसु ग्रहो रात्रं त्रिरात्रं वा भवेदग्निमुखोरसः स्पर्शाशे सर्वलोहानि रंजनं च करिष्यति र
तेसु यं कृते कर्मनरादारिद्र्यानाशनम् ततो व्याज्जपदी कन्दीग्र्धया मंतुस्वदयेत् भावयेत्स
मवारं श्रुत्वा सश्रेव पलं तथा तस्मैव पलमेकं क्षिपेद्द्रुमपलं बुधः उद्भवं तं भवेत्सर्वं पुनर्हस

१३

१०

शतंतिपेत् भस्मत्तजायते सर्वेषु दुहेमसमप्रभम् तद्भस्मचरमेन्द्रं पुनरर्थनेमेलयेत्
भवेदग्निमहो होषततोरसवनोद्भवेत् भिन्दते सर्वलोहानि हेमं भवति शोभनम् हरिद्रा
नाशनं सूतं सर्वलोहानु कम्पनम् पीडं तु हेमकारि स्याद्वाच्ची कन्देन स्वेदनम् भावितश्चा
श्वसूत्रेण पारदीयमहारसः पलं पलशतेति प्रापुनन्दे भशतंतिपेत् हेमसूतेन तत्सूतं को
टिवेधी भवेद्द्रसः कृत्वैकान्तकं वक्ष्यं वाच्ची कन्दगतं बुधः श्वसूत्रेण संस्वेद्युदिनमेकं
विचक्षणः ततस्त्रिंशच्चैकान्तं भागमेकं समाहरेत् शुद्धसूतस्य भागैकं त्वत्वे समर्प्यत्त
तः तारं दत्वा षडंशेन पुनस्त्रैव मन्दयेत् ततस्सूतसमायुक्तं पीठिकां कारयेद्बुधः भिय
ते सर्वलोहानि स्पर्शमाद्रेण तारताम् श्वेतवर्णं तु वैकान्तं मश्लवेतम भावितम् मन्दि
तं समगत्रेण तेनैव द्रवति ध्रुवम् तद्भुवं शुद्धसूतं तमधुना सह मन्दयेत् तेन भवति तमात्रे

१०

एमासमेकेनजायते पुरुषोनात्रसन्देहोद्विरष्टवत्सराकृतिः ताम्रवर्णश्चवैकान्तो
हिंगुलेनसमन्वितः सन्दिताश्चास्त्रवर्णेणहेमाद्याभस्मकारकाः तेनभस्मसंस्तंभ
न्यमायानान्यथा तेनैवस्पर्शमात्रेणसर्वलोहानिभिन्दतिवैकान्तस्पष्टंशेकंहेमा
स्पष्टपलत्रयम् पारदस्पष्टंलेहेतपलेसंस्थापयेद्बुधः वालैरएटणमूत्रेणमन्दये
त्तविचक्षणः अथवाद्वौमहौषधौकटुत्सोतवारुणी भूधात्रोमथुवनौषाद्याचीनि
षलशारिद्वौ अंजनीतेजराभिर्घौषर्पाक्षीशरपुंखिका नाइणा इणिकोवापिद्वसन्धा
वेन्द्रवारुणी युगलौथुगलौलाभेस्त्रीमूत्रेणचपेषयेत् अहोरात्रंत्रिरात्रंवाभस्मभव
तिशेभनम् रक्तिकाहौप्रमाणेनभक्षयेन्मधुसर्पिषा त्रिकटुत्रिफलायुक्तंजावावा
रिगवलावलम् सर्वतंभक्षयेद्यावज्जगामरफलंभवेत् राजयत्नादिसर्वरोगैर्वैका

रस.

११

नामसूतकरसः पुनरन्यप्रवक्ष्यामिपीठिकास्मर्यसूतकम् देहलोहंभवेद्यनस
र्वाभयविनाशनम् रमोपरमलोहानां सर्वेषांचपृथक्पृथक् शून्यैश्चसत्तवीजैश्च
पिष्टिं कृत्वासमेसमम् सारयेत्याग्विधानेन गर्भयत्रेतथाग्निना गर्भयन्तुं प्रवक्ष्यामि
पीठिकाभस्मकाकम् चतुरंगुलदीर्घेणविस्तारेणचअंगुलम् सूषांतसूक्ष्मयांकृ
त्वासदृढां वन्तलांबुधः विंशद्भागानिलोणस्यभागमेकं तगगुलोः सप्तदश
पेषयित्वाततोयं दत्त्वा पुनः पुनः सूषालेपं दृढं वद्धालोणार्थं मृत्तिकाबुधः क
र्षतुषाग्निनाभूमौ मृदुस्वेदेनस्वेदयेत् वलिञ्चमलिनञ्चक्रियायोगेन रंजितम् प
लमात्रेण भुक्तेषु जीवेदुर्घशतंशतम् ग्रन्थस्त्रान्तितीक्ष्णं च शाकानि परिवर्तये
त् भोजनं चापि कुर्वीत पयसाषष्टिकोदनम् त्रिगुणं परिहारस्यावातानूपविवर्ति

११

तम् न क्रोधो न वैचिन्तान कन्तव्या सदा बुधैः सवद्वादि क्रमेणैव संज्ञामात्रं त भक्तयेत्
यावदापलमात्रं त्रुत्तु र्धुन भक्तयेत् क्रमकं ससिता युक्तं ताम्बूलेन समन्वितम् प्रातः
रुत्थाय भुंजीत सिद्धं त्रुत्तु शिव कर्मणा एवं भस्म समाख्यातं मयै च फलं शृणु यन्मू
तं भक्तये त्रिंशत्क्रियो योग समन्वितः सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः प्रत्न राम रणस्तथा केशा
दन्तानवाञ्छेव ज्ञायन्ते च सुनत्रवाः दिव्या दृष्टिः प्रवनेत सूकस्य प्रभावतः राजयत्स
प्रशपन्ति भस्म सूते च यक्रिया कामी पूर्णं कृतं सूतं पूर्वयोगविधानतः भक्तिं क्रमयोगे
न सर्वा गुल्मविनाशनम् चाण्डाली राक्षसी वायु कृणु गो लोद्भवै रजै बीजं सूतं च वैक्रा
न्तं मर्दयेत्प्रहरदयम् शुक्लं त्रुत्तु गोलकं कृत्वा पुटे कर्षेत्तु पाग्निना एकरात्रं त्रि रात्रं वा भ
स्म भवति शोधनम् त्रुत्तु र्धुन विख्यातः सर्वा मय विनाशनः चाण्डाली राक्षसी पुष्पै

रस

१२

रथमध्यान्वटंकणैः महारमाश्रमशपाकमथवाशुवन्देत् नागवंगंसंमृतेहेमतारम
थापिवा म्रभ्रूर्णंसंमृतामदेयेत्प्रहरद्वयम् शुष्कतगोलकंकृताम्रन्यमूषानिधापये
त् तौचशुष्कततकृतापुटेकंर्षताग्निना एकरात्रं विरात्रं वा भस्मभवति शोभनम् महाया
धिहरोरसः पक्कागन्धकमध्येचचनपिष्टं शुलपिष्टम् अथकमणाम् अमृतविष
पटो लंनिम्बपंचांगयुक्तं विफलखदिरमारं व्याधितानं चतुर्थम् रसपलचनमेकं
गुग्गुलं भागयुक्तं त्रयनिविषविसर्पं कुष्ठमष्टादशानि स्वेदसेकोचितस्माम्शुतप
कक्रोहनि कुष्ठादीन् संकोचगोलकमुद्गम्भरकुष्ठहरः पलत्रयं सूतकगन्धकस्य
पलान्यथत्रीणिकटुत्रयस्य निहिष्यत्वत्वेविदिनानि च्छुंखण्डसिकाद्राद्रकवह्नि
तोय तद्ग्लोकांमूषसमूषकायाः संयोजितं कर्षतषाप्रियक्वम् तन्नाम्रभ्रूर्णंसम

१२

सूषिकाकृतं कृत्वा च मिष्टिपिचिता च मथे चंद्रप्रभं नाम रसं प्रसिद्धं विनाशकृत्वा क
णकृष्टरोगे चन्द्रप्रभो नाम रसः काकणकृष्टहरः सूतकस्पपलंगरस्य तुर्यां शोषा
कृत्वा विषम् तत्समं गन्धकं शुल्बं चूर्णं कृत्वा विनिक्षिपेत् कृत्वा विनिक्षिपेत् कृत्वा क
ज्जलिकामाक्षौपलं दत्वा च गन्धकं चूर्णं पचेदायसभाजने यावद्भूत
मायाति तन्क्षणात् विनिक्षिपेत् पुटेकाकादलीपत्रे सिद्धं पर्पटिकारसम् साषाण्ड
वधोरसा चन्माख्यकृष्टहरः द्वितीयपार्पटीरसः सूतकस्पपलंगरस्य तुर्यां शोषीतग
न्धकम् तत्समं शुल्बं चूर्णं च कज्जलिकारये दुधः विषस्पपलमेकं तत्र द्वारिपुनगे
धकम् चूर्णं चूर्णं तत्कृत्वा पचेदायसभाजने निक्षिपेत् कदलीपत्रे पर्पटीनामना
गतः नरण्णिसर्वकृष्णानि गजचर्मविशेषतः पर्पटीनाम रसः विस्पूर्वकान्तम्

वा

रस.
१३

13

लाज न नित पयादी रत्ना शंख पुष्पी गोवर्णा देवदासी सदल दलयुता दोह संजीवि
नीच सर्पादी मेचना दामुद सुदित महानीलिका वेत संचत्रा लीवी रा रुदनी मुनि वरम
परब्रह्म हृत्त सारम् एतैरेवौषधैः सर्वैर्यथा लाभं भिषग्वरः रसं प्रमर्दयेद्गाढमेतै
निर्यासं युतम् पश्चात्सर्वविशुद्धं रसप्रमाणाश्च गन्धकं द्विगुणम् कृत्वा स्थितिम्
तेन द्विस्थे लोपात्रने विगलितं पात्रे प्रक्षिप्य सरसं रसाश्च तुर्यभागेन कर्पूरयसु
ल्वं चिप्राचूर्णं समम्याय सूर्यप्रभानामरसः पाण्डुरीककृष्णहरः पूर्वयानि वि
शोधितानि च पुटे कान्तद्रव्यानि च प्रत्येकं मुरुचिं च गंधकसमान्यतो निकृताततः
तश्चूर्णं च चतुर्तं समाधित रसं च क्रमेण भिषक्त्सिद्धं स्थितमानमाच सह साक्षा
धे सतप्रेक्षितेत् पंचामृतमूलेन च दशमूलनाष्टमूलेन मधुसंजीविनि मार्कव

१३

विदारिसूलेनचक्राथः ग- वीहस्तिकणीचमसलीषणिकास्तथाशतावीच
पंचैतेक्राथः पंचामृतेरसः ग्रहवतेससंकर्म- ज्ञानविमिश्रितम् मर्दिनंविदिने
यावद्गुरुदत्ताष्टमांशतः संजायुगप्रमाणेनततोवद्वाहृडावटीम् एषलंकेषरो।
नामशतरुः कृष्णाशतः तीक्ष्णाकान्तात्रमातीकंगंधकंचसमांशतः द्विगुणंस्यात्सू
तकंतदृशांशेमाकृकंविषम् एकीकृद्वातुसम्पश्यशतंमूलीरसेनतुमंजिष्ठादिकषा
येणमहाकृषेनतत्पुनः एकसूषाततोप्याप्यग्रन्थयेत्सहृदं बुधः नित्तिपेष्कर्कश
यत्रुशनेर्मृद्विनापचेत् भस्मीभवतितत्सूतं कृष्णसाणिक्यसन्निभम् स्वागंचशीत
लं कुर्यात्तत्रतौयप्रयत्नतः ताम्रसाणिकाखा एतायमेकसंज्ञातुकृष्णहासूतंतापोद्ग
वंगन्धशिलैर्जंसार्थुकंविषम् एकीकृत्तासमांशेनेशुत्वतीक्ष्णमयोरजः काचमा

१३

१४

१५

चीचकान्कोटीस्वरक्षलीरमेनवमर्दयेत्त्रिदिनंयावदन्धमूषागतं पुटेत् एकगत्रंविगत्रं
वायावद्भस्मत्वमागतम् रसं कृष्टेष्वरेनामशर्मकृष्टहरोमतः शिवशुकमृष्टं कण्ठगंधक
त्रंशुल्वायसकोष्ठसमागधिकम् रसमन्दितात्तलमेकदिनमष्टादशकृष्टनिहन्ति
-शम् प्रभालंकेष्वरेनामरसः विपाकादिकृष्टहरः ऊर्ध्वयोनिगतं सूतं दग्धशंखनि
शाह्वयम् श्रसनस्यचकल्कचयोजयेत्तालिकं रसम् श्रमृताकर्मचूर्णं त्रिशिलाजतस
मातिकम् कान्तमधुगदसहितं सर्वकृष्टेषु लेपयेत् विसर्पहरः सूतकंशंखचूर्णं त्र
रजन्वुत्तरवारुणी क्षीरणीप्रपुना - - मेचनादोमुनिस्तथा स्त्रीषयः क्षीरसंयुक्तं गो
मूत्रेकांचिकेनत एकत्रमर्दयित्वा तनेन सर्वाभ्युलेपयेत् दृष्टपिटककृष्टानिमाएर
लानिविचर्चिका मर्दन्यान्नित्ययोगेन दृश्यते नात्र संशयः पिष्टिकहरणोरसः ॥

१४

मयूरसोदकतारेनिशोद्वैत्रिकदुतथा तारंचटंकनतारंश्वल्वमूलंचसूतकम् पकी
कृत्यचसंमर्ममेषशृंगीरसेनतदहृपिदिभमिध्मादिलेपमात्रेणनश्यति ददृ नामने
रसः ॐचुहंसर्पपाकुष्ठमश्वगन्धाथचित्रुकम् पटोलपिष्टुमन्दोचदेवदारुऊठेरकः
सुरसासैन्धवरांस्नाचोरकंशारिवावचा हरितालंशिलाचैवरुरिद्वेद्वेनिदिग्धिका
एतानिनामृपिष्टानिकुष्ठेषुद्वन्तरंमहत पामाकिपिदिभेसिध्मानिस्थूलादसंवि
चर्चिका कपालकृष्टंददृचकृष्टंस्याद्विषजांचयत् योगेनौनेननश्यति कुष्ठानिवि
विधान्यपि गन्धाश्रमपिष्टिकातारंमूलकान्द्रुकमन्दितम् रसेनरमलेपनेहिध्मकृष्ट
हरंपरम् पामाविचर्चिकाप्रोक्तालेपयेद्गन्धपिष्टिका कटुतेलनपक्वाशालेपनादे
वनाशयेत् शुद्धसूतपलान्यष्टौशुद्धताम्रपलद्वयम् त्वत्वेसचर्चयित्वातुकारयेत्

१स-

२५

१५

श्लिष्कां बुधः गन्धकस्य पलोद्धौतकदुतैलेन पाचयेत् तन्मध्ये पिष्टिकां पश्यात्प्रयत्नेन
भिषग्बुधः ततो हृत्य प्रयत्नेन यथा न व्रजते रसः ततो यो - निमान्वेयो भेषजानि प्रयत्न
तः त्रिकटुं च वचां सस्ता विटुं गं चित्रकं विषम् समभागानि चैतानि पश्यात्त्रिगुणे वि
षे मधुना मन्दयित्वा तु र्धन्धये हृदिकाभिषक् गंजा गंजार्थमात्रं वा एकैकं भक्तये बुधः ।
ज्ञात्वा वलावलं सहे द्वे द्वे र्यात्पयसुरः अथ वा गृहिकां सारं यथा रोगी न पीडते सं
केचपीठिकाश्चैषा प्रसूतिर्वातनाशिनी संकोचपीठिका शरोसः प्रसूतवात ऊष्णहरः
च नस्य पिष्टिका कायाशुस्वस्यै वा घवापि वा गन्धकं तन्स्थितं पश्यात्सर्विषां संयुतेन च
पंचांगनिम्ब चूर्णं त्रिविटुं गं चित्रकं विषम् त्रिकटुं तत्र चासस्ता वाधिजातं तथैव च
समभागानि चैतानि पश्यात्त्रिगुणे विषे अज्ञात्वेण संपेष्ठा गृहिकां कारयेद्बुधः व

२५

दिरस्थिप्रमाणेन एकैकाकुष्ठपित्तहासवलेह्यौ प्रदातव्योत्तीले चार्धप्रदापयेत् एक
विंशद्दिनेनैवपित्तनुष्टंविनाचयेत् चनसंकोचोनामरसः कनकगगनशुल्बेपिष्टि
कांकारयित्वावलि सरिषपमध्येतैलयोगेनपश्यात् त्रिकटुकचनवङ्गित्विडुंगंवि
षं च समचूतविषमाणं त्रैगुणास्यात्सिताच अज्जमलिलतोयं चर्षयित्वा निवन्धात्
चपरतिगुटिकायांगंजमात्रंभिषग्भिः अस्ति तत्र स क्रमायमर्थमेकार्धपंच प्रजहति
वरकृष्टंश्लेष्मजं नात्रचिबुम् कनकसंकोचोनामरसः गगनकनकताम्रमानमात्रे
णधृतारसवरकृतपिष्टुसारोभानेतिपक्वासनयुतकृतमेभिस्तालकंबोलताम्रं
विषमरुलमुषाहाशृंगिकासिन्धुवारस सुरभिमधकयष्टाटंकणहारवश्याक
लशिपिष्वविशालाशृंगवेगाम्लचूष्पार्धदरमितिनिवडाशोद्यिताभिर्चटीभिर्विजय

रस-

१६

16

निवरकृष्टसन्निपातोस्थिनं हि गगनाद्योरसस्त्रिपातकृष्टहरः ॥ विंगंपीतपटोलकार्क
मिलितं सूतेन्द्रगोलं कृतं माण्डुरंगगनं स्वल्पसरजस्नापीरुहंगन्धकम् कौमारीद्रवमारि
तं सुविधिनापक्वंतषाग्नौपुटे तद्द्रव्यप्रवदन्ति सूतनिपुणानामाशौंभिरोगापहान् तीक्ष्ण
मृत्पयोनामरसः इन्द्रामरोगोहरः मन्त्रिशालातालकमन्त्रेश्वरः पीताम्बरस्तीक्ष्णतदा
रिक्ञ्जरा तामीरुहंकान्तरजोरसेने कुमारिवन्ध्यासुरदालिचृष्टम् मूषागतं कर्षद्भना
शनेनेपुटेनदग्धं रसभस्मसेतित द्रव्यसूतं प्रवदन्ति सन्नः गदाशयानां च भगन्दरेहित
म् गगनगर्भानामरसः तारंतासुसहेमसूतकसमं कृत्वा पृथगगोलकं ताम्प्यं तंगका
कान्तसभ्रकरजोवैक्रान्तमेभियुतम् दत्त्वा खल्वतलेसुमर्दितरसेव्याञ्चीसुवर्धाभ
वेशाकिन्योच्चननादजनसतिमान्कृत्वा मुनगोकम् तंपक्वं चदरीरसेनसहसायत्नेन डंवा

१६

नलेयावद्भस्मसमेतित्तुत्सभिषजार्तवत्तमुत्तारयेत् तद्भस्माद्दशमांशशः कुरुविषंगन्दा
शमचूर्णान्वितं चृष्टं लङ्गरसेनवेतमयुतंतत्पाण्डुरोगापहम् संकोचभस्मसूतकोनाम
रसः ॥ देवतास्त्रीरसे चृष्टं शुद्धशुल्बस्यपिष्टिकाम् तीक्ष्णगन्धरजोपेतां यक्त्वाहनि
हलीमकम् गन्धकेनसमायक्त्वां कृत्वासूतस्यपिष्टिकाम् यक्त्वाचताम्रमात्रेणाहि
क्त्वांपंचविधं जयेत् गन्धपिष्टिकाहिक्त्वासासे शुभ्रकंदहवीजं वस्तीक्ष्णशुल्बसम
न्वितम् कासमन्दरसे चृष्टं त्रिफलागम्भारसेनवा शुल्बवेतसमंयुक्त्वावद्वाचमुदुत्ताव
दीयुक्त्वाचभक्षितासापिकासंपंचविधं जयेत् गन्धपिष्टिसमायक्त्वालेताप्यंचगंध
कम् युक्त्वाभस्मत्वमानीतं तस्यशुद्धिनिवारणम् शतावरीरसे चृष्टं तस्यशुल्बस्य
पिष्टिकाम् गन्धाशमपाचिताभस्मनैलेनसूत्रकृष्णे प्रयोजयेत् शुल्बपिष्टीसूत्रकृ

रस.

१७

शुक्रं तद्वरामयेषु यन्प्राक्तं रसं वा भस्मसूतकम् तथैवात्र प्रयोक्तव्या उपदेशे चुरण्डके
गन्धकस्तारतामुष्णकृत्वा चात्रापि पिष्टिकम् तत्तत्समद्वयं श्लक्ष्णं गन्धकं पंचमांशतः वि
षं च षोडशांशेन द्वौ भागौ स्युतकस्य च एकीकृत्य प्रयत्नेन तन्म्वीररसमन्दनात् भाजने मृ
त्तमये स्थाण्डिलि फलाख्ये विषये तन्मूलशतावर्थाः काथे पाशपक्रमेण हिततोत्तार्य प्र
यत्नेन वटिकाकारये दुधः संजात्रयप्रमाणेन वस्त्रिहृद्दोगशूलनत् त्रिपिष्टौ नामरसः
कृत्वा समे समे पिष्टं हेमशुल्बमथापि वा दशांशेन विषं सूतं स्वोत्तं जनसमानितं शूलि
नरसमं युक्तं देवतालीरसेन च पहरत्रयमम्मर्मगोलकं कारये दुधः मश्लक्ष्णं च मशुष्कं
च तैलगन्धाश्ममध्यातः पचेत्क्रमोत्क्रमेणैव गटिकाकारये दुधः संजात्रयप्रमाणेन
भक्षे दुन्द्यादशान्तये हेमपिष्टिकोन्मादहरोरसः स्वोत्तं जनसतरं सूत्रं पिष्टयान्वितम्

१७

एकीकृत्य तस्य स्पर्शदशांशे सङ्गकं विषमं देवतालीरसं प्राज्ञेयावद्यामत्रयं भवेत् कृताशु।
गोलकं शुष्कं पाचितं गंधमध्यतः भस्मिताक्रमयोगजं - - - स्वापस्मारणान्तये हेमता रतासु।
पिष्टिकां चोपस्मारहरः गंधभाषातालकं सगगने तीक्ष्णसमाना चितं तासु चूर्णितभाग
मिश्रित्वा उगरं सर्वैर्द्विनिघ्नं रसम् एकीकृत्य ससिंधुवारकफलपादासक्तोदिकाशिगुसूरण
सग्निमन्यरमणीकृष्णारसैर्मर्दयेत् कृत्वा उद्दरोगलकं सशिखरं गंधाश्ममिद्वार्यते तैले म
द्यविपाचितं च मतिमान्युक्तान्यवद्वावहीवातोन्मादसमन्वितान् त्रिजगदंशूलान् सर्वत
कान् गुल्मास्तीक्ष्णसपस्मरादिगुरुजन्मर्वाश्च यज्ञाजयेत् प्रणामलंकेष्वरोनामरसः रज
वन्तराणं शुल्वं सतगर्भं नियोजयेत् यष्टे मधुरमेतृष्टं चृतमध्ये विद्याचितम् मध्याज्य
शान्करालीं जयेत् सर्वमदाययम् सदाययेद्दोरसः तीक्ष्णकान्तसरभिरीजकन्दताप

१५-

१८

१४

चरितं रसेन्द्रं कौमारिकन्दे क्रमभस्मसूतं विमर्दनाशप्रवृत्तिसन्नः साण्डरतीतीक्ष्णसुलभं
मारितं सूत्रे वलातोयनिवृष्टपक्वम् पुनन्नवाप्यनवनोज्ज्वलनस्याद्भस्मसूतं शयथापहारिभ
स्मसूतकरसः शुल्वसूतसंस्कृताखल्वेदत्वादिनत्रयम् नागपर्णीवलापाथमेवनादीपु
नन्नवाग्रशसूत्रे गवांसूत्रे मन्दये श्रुततः पुटेचक्रयन्वस्थितं प्राज्ञोत्तारयेद्भस्मसूतकम् ।
श्रीपदागलगाण्डपथाकृष्टहरः शुल्वचूर्णं रसेत्तीर्णं दमयन्ती मनन्त्रवाः मेषशृंगीर
रेचुष्टं रसं स्याद्द्वणरोपणम् पूर्वयन्निहितं नागं सूतेन्द्रसमचारितम् तर्थाकं द्विगुणं कृ
त्वाकर्षुरं षणमात्रकम् द्रुणोपुष्पीरसेचुष्टं ततो जातीरसेन च कृतं तद्गोलकं सर्वमभि
ष्यन्दविनाशनम् शुभिष्यन्दे गन्धकेन हतं शुल्वं गमसूतं च मारितम् सोवीरं तनसं
युक्तं कर्षासाशुद्रेपे वितम् मधकर्षुरसंयुक्तं पुनः लिप्ताकं भाजने तिलपूर्णं रसेचुष्टं

१८

नेत्रस्थं वातरोगं नृत्तं शुल्बचूर्णेनामरसः तीक्ष्णचूर्णं च ताम्रं च रसं च सन्द्रं समचारितम् द्वित्र
रसांजनं दत्त्वा चृष्टवर्षाभुवे रसे त्रिदिने च वसुधैव कुटुम्बकमथ योजयेत् उद्रसं नेत्रमध्यस्थं पि
तामयहरं परम् कान्तचूर्णं च शुल्बं च रसेन्द्रं समचारितम् द्विगुणं सांजनं दत्त्वा मालतीतिल
पर्णिका श्रयामार्ग रसे चृष्टं रुधिनातासुभाजने तत्सूतं लोचने स्त्रीस्य रोगं चैव वि- शानम् र
सेन्द्रं नृत्तगोतुल्यौताभ्यां द्विगुणं सजनम् इषक्तपूरसंयुक्तं दशांशं साक्तुं कं विषम् वलानाग
वलाकुलामालत्यापथिकोरसेः ताम्रपात्रस्य मध्यस्थं मन्दयेत्त्रिदिनें भिषक् यत्त्रयान
यनमध्यस्थं सत्रिपात रुजापहम् विद्यातो रसराजोयं सर्वनेत्ररुजापहः गंधकं द्विगुणं सू
तं सौवीराचाष्टमांशतः कमिर्द्यं रससं चृष्टं संजनं त्रिगुणपहम् नागं शुल्बं तथा तीक्ष्णं ग
न्धकांजनसंतकम् द्वित्रिः त्रिरेकपंचांशं पंचभागक्रमेण हि ताम्रपात्रस्थितं चृष्टं वलाना

रस

१९

१९

गवला रसैः सौवीरमान्यमण्यक्ताधात्रीओम्नादनेरसेरसांजनं तर्थाकसादिकाणोपलत्रयं
ओषविडुंगसिन्धुजम्सपुण्डरीकंजलसम्भवं चने श्राज्येनपिष्टं पयसाच वन्निकाङ्कायाप्र
शुक्लानयनामयांनयेत् रसवन्नितेविभागोयोषंविग्रंजनं तर्थाकसादिकाणोपलत्रयं
शीतलं सूतमजादीरेणपेषयेत् नाशयेत्तिमिरंकाचपटलं चार्बुधं तथा श्राविकानितुमां
सानियञ्चदूरंनपश्यति ॥ इतिनेत्रामयनाशनोनाम उदयभास्करोरसः गगनायासग
न्धकं कल्परजं प्रजम्बूत्रसुभाविनसूत्रसमांविण्णलारसमाद्रकपृष्ठवनं श्रवाणामयसर्व
विनाशकरं महारसश्च एरोगहरः सलभारजगंधकसूतसमंगिरिकर्णिकयाकृतम
गोलवरम् मगधारसश्चुडिरसेविदिनंमर्दिनं चनयोगरुजान्तिहरम् गंधमर्दनोनामर
सः प्रतिशायहरः नृपर्मदिकतर्थाशिलनभविनिष्ठरसेपंचसप्तदिनम् वदनंस्करुजे

१९

निमिरेचद्रमम् हरिणयुतापोनामरस विमलवीजचडरसेन्द्रवरंचुमणिचुतिगर्भवयोः
कपटम् सिंधूर्यकटुत्रयचृष्टवरंगलगण्डगलाभयनाशकरम् गंधगजोनामरसः गग
नंस्पाद्रमेचूर्णतीक्ष्णशुल्बसरायसम् वतामयरसेचृष्टं सूर्यावर्तविनाशनम् गगनमुखो
नामरसः शुभ्रकंतिलकंतापंशिलाजिकुरुटीरुजम् तूलतासत्त्वसंयुक्तं संशैस्समपा
दम् त्रिद्वारकैतारसंयुक्तं चणकास्त्रासभावितम् त्रिकटुत्रिफलापाठासुरदालीसमर्दितम्
द्विजेन्द्रं राजसूतोयं विषदोषं द्रुमं जयेत् गन्धेवात्तारतामेवाहृत्वा दौभस्मसूतकम् युक्त्वा क्र
मेण प्रोक्तं व्यथितो विनाशनम् ताम्रसमेसं सूते जीर्णे युक्त्वा तु योजयेत् ग्रहदोषघ्नवा
लानां स्पाद्रमेन्द्रं न संशयः इति श्रीनागार्जुनविरचिते रस रत्नाकरे भस्मसूतकप्रवचनो नाम
तृतीयोधिकारः ॥ अथ गटिकाः ॥ सर्वयन्मारितं वज्रहा वितं तु अनेकधा युक्त्वा क्रमेण

सः

२०

नेनैवं वन्धमायाति सूतकम् कदलीकैटंकसौवीरंतराकारीरमस्युतम् कामांसर्वधार्यानां
सर्ववन्धेषु मे लकम् वज्रभस्मभूतभागैकभागं शुद्धरसात्रयम् द्विपदीरससंमर्षयवते कल्कं
तांभानम् पादांशेन तद्देमस्य पत्रलेपं तु कारयेत् योमवह्नीरसत्रा न्नेटंकणालं सचूर्णि
तम् रुद्यात्तमस्य मांशेन मन्द्येऽप्रयत्नतः नष्टभिष्टं च शुष्कं च ग्रन्थयित्वा पुटेततः ग्रन्थम्
षापुनः ध्मात्तं च मेणैव समन्वितम् खोर्टं तु भवतेऽष्टं शतवेधी महारसः एकोत्तरक्र
मं हृद्द्या संकलिकामयो मतः सकलैस्सकलैर्वद्वा दशगुणं वेदवन्तते दशसंकलिका
वद्वाश्च वेदी महारसः एकगुणेन सूतेन दशसंकलिकोऽयते त्रिगुणेन तु सूतेना संकली
द्वितयामता षड्गुणेन तु सूतेन संकली त्रितयामता दशगुणेन तु सूतेन त्रयोशंकालिकाम
ता पंचदशगुणैः सूतैः पंचमीसा प्रकीर्तिता एकविंशगुणे सूते षष्ठी संकलिकामता अष्टा

२०

विंशगणैश्चैव संकलीसप्रममता षट्विंशश्चगणैर्वदुमष्टमीमाभिधीयते रसेन्द्रं पंचचत्वारिंशत्
रिनवमीसकलमता पंचाभ्यधिकपंचाशैः सकलीदशकस्यते एवंक्रमेण हृद्भ्यात् सकली
दशवन्धनाम् प्रथमेदशवेधीचशतवेधीद्वितीयके सहस्रवेधीतृतयेतुर्यांशेचायुतं भवेत्
पंचमेलनवेधीस्पादशालहंतुष्षमेसप्तमेकोटिवेधीचदशकोटिसप्तथाष्टमे धूमालोकी
तनवमेदशमेशवृवेधकः सकलैस्सकलैर्वदुं दशगणैर्वधेवन्तते दशसंकलिकावदुश्चा
वृवेधीमहारसः यथा लोहे तथा देहे क्रमते नासंशयः वेधयेत्तत्प्रमाणेन धातुं चैव शरीर
के कारयेद्गुटिकादिवा वज्रसिद्धेन कांचनः वधिरास्थिप्रमाणेन कारयेत्सततं बुधः स्र
जयित्वा तथा नाथं कालीदिवा च भैरवम् पूजयित्वा यथानाथं सिद्धचक्रं विशेषतः वदि
रास्थिप्रमाणेन गुटिकायापु रकृता वज्रमध्ये तु नांतिज्ञागुटिकादिवा त्रिपिणी तत्प्रमा

१स.

२१

एनवद्वातशान्तायाश्चाह्वेधकः तस्मिन्तत्प्रमाणेनशृणुषुकथयामिते शनवेधेनयद्
द्वारसेनगुटिकाकृता मासमेकंतवक्रस्पतीवैश्वेवयुगाधिकं ग्रथसाहस्रवेधेनवद्वायागटि
काशुभा द्वौमासौवक्रमध्यस्यातीवैश्वेन्द्राक्तारकं दशसाहस्रवेधेनवद्वावगटिकाय
दि शकतल्पस्यवायुष्टंभिर्मासैस्तजायते लक्षयेधेनयावेध्यागटिकातमहारसा ।
षड्मासांस्तवक्रस्यासात्तात्माहृत्तांनयेत् हृत्तल्पोभवेत्सोहिवनुस्येचप्रभावतः ।
दशकोप्रवेधेनगुटिकाटिवात्रपिणी सममासंतवक्रस्यासलभेदेष्वरंणदम् धूमावलो
किनीवद्वागुटिकावनुसूतके ग्रथमांसांस्तवक्रस्यासभवेद्वाधकोवटः हन्ताकनास्व
यंभोज्ञावाज्ञानुग्रहकारकः समाशभरणंहेमंशुडसूतेनकारयेत् तांवक्रंषोडशंशेन
द्विपदीरसमर्दयेत् ब्योमवल्लीसंक्रान्तंटेकणालंसूचिर्णितं दद्यात्तमष्टमांशेनमर्दयेत्

२१

पुनः पुनः नष्टपिष्टं च शुक्लं च ग्रन्थं दत्तान् दापयेत् खोटं तु भवते श्रेष्ठं शतवेधी महारथः दशमं
कलिका वं डापतश्च वेदवर्धति पूर्वं फलच प्रोक्तसूचको नात्र संशयः वं कसी सकतु ल्या भ्रं हे
सत्ता रसमन्वितैः वज्रायसादिभिर्युक्ता क्रियते पारहो रसः सर्वो शानकटिः कृत्वा मूषामध्या
स्थितं धमेत् गटिका जायते दिव्या नाम्ना वज्रांगसन्दरी सखस्यासिद्धिदा प्रोक्ता जगामृत्वि
नाशिनी संग्रामे विजयो वीरो मका कायो महाबलः सर्वलोके प्रियो नित्यं नारीणां सभागस्त
था गटिकेयं महाख्याता यथाक्ता पूर्वसूरिभिः अविशत रुचिनामा सूतकंत विनिर्मुसत परिप
यहे संघोऽशांशे प्रयुक्तम् युगपदि शपि कल्यातयो मध्ये विविक्तं पञ्च गटिकम परनाम्ना स
न्दगमात्र चिद्रुम् मासमेकं तु वज्रास्थ गटिका दिव्यरूपिणी सर्वसिद्धिप्रदा प्रोक्ता जगामृ
त्युविनाशिनी संग्रामे विजयो वीरो जायत नात्र संशयः गटिकेयं समाख्याता नाम्ना चापरस

रस.
२२

न्दरी इत्यरसन्दरीगटिकायुद्धाया प्रकरुभुविविमातासरदिशदिनिद्वविंशस्यात् गंता।
तिकृतवद्वागटिकापरसन्दरीनाम्नावकुस्यावद्कालेविजयतिविश्वनसन्देहः आस्यस्यामा
सैकंवल्लिपलितविनाशनं कुरुतेचाषभासवकशेषनावं जरीद्वटादिषु हृदयेनेत्रयुग्देचएकी
कृत्यरसंरसम् खल्वेमंमन्दयित्वातुत्रिलोहेनतुवेष्टेयेत्कण्ठेवद्भामयादृष्टोयोजोतानां।
शानं व्रजेत् श्रद्धकरसेवद्वागटिका सत्वंघोषरणंचक्रंजसुककनकेचन्द्ररचितान्जितं कान्तं
तीक्ष्णामुगयसमतिदृढसूतं कृतं तत्समम् वैकान्तस्यंरसगोलकरनिकरंसवार्थसंगापहं क
र्षकेननिद्वनिदोषनिचयंकल्यायघोनायते श्रद्धकादिगटिका सर्वशुद्धरसंगदक्षुपाद्यंशह
मेयोजियेत् क्षीरं बुद्धतोयेन सरदलीरसेनचविधिनामन्दयित्वातुनष्टधिष्टं तुकारयेत्
कान्तवूर्णे बुद्धिंरत्वाग्रन्थमूषांतुवासयेत् यद्वाध्यद्वाविताःपूर्वेगगनायाश्चातवः तत्क्षणा

याशुयशानांचमादिकादिमहासाः गन्धकायातपरमास्तालकायासवधातवः इतिभिगुन्या
नेसूत्रंक्षणबंधउदाहृतः पीठिकादुतिसंकोचविधिं दुतिमुत्तमम् त्रिविधात्तारणात्वात्तारस
वादेरसायनेतस्मान्तजारायित्वादोगगनं उरुनन्तरम् ततोसात्तिकमत्वेचसुवर्णतदनन्तरम् गर्भ
संद्रावयित्वातुतेतस्यादुतिंददेत् तेनार्थोमक्रमेणैवयावत्वेदाकृतिर्भवेत् गटिकायाः स
र्ववन्देषुतत्वेदं योजयित्वाततोबुधः दिव्यौषध्यस्ततोदत्त्वापुटेकर्षतुषाग्निता ततोधृत्वा
प्रयत्नेनहृदाग्नौधामषेद्वसम् खिदंतु भवतेनित्यं उरुणादित्यसन्निभं ततोपिटंकणकाचंद
त्वापोधयतेततः श्वेतंतुषेतद्रूपेणरक्तेरक्तेस्तुरंजनम् कामणनागवंगाभ्यारेन्द्रस्यमतेबुधैः १
शुभ्रकजाणमादौगन्धदुतिजाराणंचवीजोक्ते योनजातिवादीरससिद्धिस्तस्यदुरतोत्तयो
गगनंसर्वलागिहरवीजोपमानिच मेलकेसखसाप्पानिवद्भिस्थान्यत्तयानिचैतः शुभस्य

रस-
२३

शमात्रेण त्रणं द्रवति सूतकः श्रुभ्रकं हरवीजं च षोडशांशेन कांचनम् धातुप्रकाशसूषायां
रत्नचूर्णेन वधेयेत् दक्षिणावन्तौ धातुं हरवीजेन मेलकं मूषापक्तावररोहिणिएते भगव
द्रसमराजिकावार्धमात्रेण पर्वतान्यपि भिन्नति त्रणात्स्यत्सूतस्य भवेद्दुद्रसः पुमान् क्री
इने सचलेकेषु शिवरूपपराक्रमः वज्रकंदगुट्टी च उश्चटादिसमन्वितम् श्रुभ्रकं क्रमते शी
घ्रमन्यघानास्त्रिसंगमः मातीकचं विषं गुंजादं कणं स्त्रीरजस्तषास्त्रीस्तन्येन समंलितं स
वद्वन्द्वानिमेलयेत् त्रीं विंशत्यौ मपाषाणैः क्रष्टेजिह्वासभषितम् कामणं सर्वलोहानां दुर्ती
नां सर्वमेलनम् श्रुभ्रस्य लालालशुनान्द्रकंच वं वास्यपात्राणिसदं कणं च एष प्रवेशो गंगना
सूते सर्वाय संवज्रविशेष उश्च गंजते र्ध्रते चैव क्रमते च न संशयः कांचनं गंजते तारं मणियं च
मुखे गजम् कान्तं पटोल वैक्रान्तं वज्रलोहं सवेदकम् एतेषां द्वावणं सर्वं जायते च रसेन तस्य

अहेमदुतीसूतंत्रयमेकत्रुमेलयेत् कामणेनचसूषायालेपंदत्ताविचक्षणः कर्षात्तषाग्निना
नाभूमौस्वदेवमिलितेक्षणत् शतवेदीभवेत्सोहितागणस्त्रेस्यसंयुतम् यस्यमध्ये तदादेयम्
दहेमदुतीसमे कर्षात्तषाग्निनास्वेद्ययावत्सूतावशेषितम् सहस्रवेधीभवतेनात्रकार्यावि
चारणा सकलैः सकलैर्वधोदशत्रुवेदवर्धति सप्तसंकलिकावद्दुःकोटिवेधीमहारसः श
रीरार्थंभदाभदेद्भुतामेकांविचक्षणः विकटुविफलायोज्यंतेनमथुनासहस्रजीर्णजीर्णसं
ग्राह्ययावत्स्याश्चाष्टरक्तिकाशतादिकोटिपर्यन्तंसकलैश्चद्भुतंरसम् जीवेत्तनप्रमाणेनच
क्रान्तीयदारसः हेमकान्तदुतिश्चैववद्भुतैः समन्विता वेदयेत्याक्यमाणेनशताद्याःको
टिसुतुमा सकलैर्वद्भुवेधीदशगणततः सप्तसंकलिकावद्दुःकोटिवेधीमहारसः भक्तये
त्याक्यमाणेनपूर्वकीयफलंभवेत् हेमाद्भुकदुतिसुीणिशुद्भुतैः समन्वितम् वेदयेत्सा

१५०
२४

२५
वर्धनभक्तयेत्पूर्वयोगः अद्रुशुल्वद्रुतिश्चैव पारदेन समन्विता हेमस्थाने चैदेतारं तारक
र्मणिशास्त्रे वेधयत्पूर्वविधिना भदेत्पूर्वविधानतः लभते वैस्त्रयं स्थानं वित्तुल्यपराक्रमः
विस्तृत्य वलोपेतं जायते नात्र संशयः तरन्ते भवते तस्य तारस्य शीतं तद्भवेत् ताराद्रहेमद्रु
तयः पारदेन समन्वितः वंगस्य प्रतिवामेन लस्यो भवेच्छ्रुतांशतः प्रवांचद्रुतयो योगमथा
- ताविधारतः अनेन द्रुतवन्धने देहलोहकरोरसः अथ जलकावन्धः ॥ सूत्रे गन्धा
वियोजिते च कनके पादार्थना गोथवा पंचांगेषु च शास्त्रलीकृतपदश्लेषान्तकीर्ये तथा
तद्वियोजितकोकिलादपलजे चूर्णं तिलं यत्रिकातमे खलु तले निधाय मृतजाता जलो
कावरा ॥ शोषासाकपिकच्छुरोसपटुना चन्द्रावतीतैलके चन्द्रेण कणिका मपिण्डलजले।
खिन्ना तेजिनी तमे खलु तले समन्वितविधिस्त्रिसप्तकं यत्रुतो नारीणां मदर्पनाशन।

२४

करीखाताजलूकावरा वात्याचाष्टगुणयोज्यायौज्यायौवनीचदशांगला द्वादशांगल
प्रागल्भाजलूकात्रिविधामता जलूकारसः मुनिपत्रसंचैवशल्भलीशुद्धिचारिणा जाली
मूलस्यतोयंचरुत्तिपातोयसंयतम् श्लेष्मानकफलंचैवविपक्वंश्रीफलसचकोकिलाख्यस्य
चूर्णेनमन्दयेत्पारदंबुधः जलूकाजायतेदिव्याणामाजनसरोहर सायोज्यासकलाकेतुका
मयेत्कामिनीस्वयम् द्वितीयजलूका त्रिफलाभृंगमहोः धिमधुसर्पिश्चूगमयमिगोमूत्रे
नागंसप्तनिषिक्तंरससमरजितंजलूकास्यात् तृतीयजलूका भानुस्वरंजितःसखाप्रमाण
सूतकं - हीदिनारम्भे शंकोलराजवृक्षैः कुमारिरमशोधनेकुर्यात् शशिशेवाखरकणे
कोकिलाख्यावीयंस्तम्भकरंविदग्धवनिताव्योमोदकामांकुशम् शुक्रसम्भः कर्पूरंमधु
दंकरणंमुनिरसंकुल्यासमंसूतकंतकालेविनिवार्यतेननिविडुंलिंगस्यकीयंलितेन स्थिते

रस-

२५

यामयथापुनात्वरवरंप्रहालयेत्तथा वीर्यस्नम्भनमेतदेवकथितंप्रौढांगनादर्पहम् गजपिष
लिसितसूतंरजनीचतुरगगंधाचालेपः करोतिवृद्धिंभगलिंगयथाधरोश्रवणो एतेषां सर्वरोगानं
रसस्थानेप्रयोजयेत् जलूकभस्मसूतंवायथामदनगोलकम् इतिजलूकावन्यरसक्रिया अथ
जाराणा रसद्रवीकरणे रसद्रवीकरणे त्रैये दशशुद्धेरसेन्द्रपातनेयत्रे सलिलरसयोगेनादाय
निपुणवुद्धे पदंशेज्जारेत्समतंगंधकसिन्धुद्रवतामुवलिरससन्दितासः चरतिलोहानिजार
यतिविधिनाविमन्दितरसः सूतः अद्रकजाराणविडं सात्तिकासत्वमादायपादंशेनचजारये
त्ततोपिसर्वसत्वानिद्रावयेत्सूतगन्धतः कनकंजारयेत्सश्चात्समजीर्णंनुकारयेत् चतस्र
स्रसमानेनघोटुणांशेततःपुनः । सूतग्रामंप्रदापयेत् ततोद्वात्रिंशमानेनघोट
णांशेततःपुनः पुनरप्यर्धभागेनसमजीर्णंनुकारयेत् द्विगुणंत्रिगुणंचैवयावज्जारतिषड्गु

२५

एणं नारयित्वा ततः वालतरसूतेन सारयेत् समेन सारयित्वा ततः कृत्वा न्नसारणम् प्रति सारणं
ततः कुर्यात्ततो गंधकदादिह तद्यथा लोहमूषाद्येयं कृत्वा द्वादशांगुलमानतः वक्रद्वयम्
खं नालं तन्मुखे परिविन्यसेत् एकस्मात्सूतकं शुद्धमन्यस्माच्छुद्धगंधकम् सूतकस्य यतो यस्य
द्वंधाचो वक्रिदीपनम् ग्रनेनैव क्रमेणैव षड्गुणं गंधकं दहेत् ततो धृत्वा प्रयत्नेन पक्वं वीजं च नार
येत् तन्मीरनीरभावितगुल्लीलवणं च गंधकं बहुशः लोहानि समस्तानि नारति च विधिना वि
मर्दितसूतः हेमादि समगो लह नारणम् अथ नारणगन्धकार्थे बहुगो गृह कुमारिकायाह
यापि हेमरसम्भावितोरसश्चरति गंधकचूर्णेः सरिच्छुक्तिं संपेदे नारति जलनस्यात् शुभकर
कथा दृशारितक्रमपरिपा- समं जरेयावत् त्रिनिहलि निरसेन विमर्दं समं सारयेत्प्रातः हे
रितालोन्मत्त वीजैस्तेन विमर्दितो सरभियोगेन विदिनैर्वन्धयति रसं मूषितं गतं गोमयवि

रस.
२६

२६

पञ्चम तद्वन्धुसंधातोमाकीकंतदांशुल्वरजं पिचिसमांशसेकतः कृतादेवतालीसेनचमंद
येत् मधुसर्पिः त्रिदिनेयावत्पूर्यते ग्रन्थमूषागतंशुष्कंधामयेत्तदिरातले अत्यंजायते।
खोटंतरुणादित्यसन्निभम् तेनवदंशतांशेनतारंभवतिकंचनम् अष्टानवतिभागोरूपस्य
क्रिष्णाशकटस्यैकः सूतस्यैकोभागः शतांशंवेहयति एवाताग्रथवा अहिप्रकाशोवृत्तं सत्पर
सेकंनविजारितं द्वौभागौतस्यशुल्बस्य एकंतास्फालयेत् वधयेत्तिद्वभूतेनशतांशेनचतुः
द्विमान् कनकंजायतेदिव्यं देवाभरणमुत्तमम् यतो रसश्चरसकश्चैवहावेतौत्तमहारसौग्रयो।
न्यं वधमायातितास्कोंचनकारकौ अद्रुकंरुवीतंचषोडशंशनेकांचनम् धातंप्रक मूषा।
यांरत्नचूर्णेनवेदयेत् मूषांत्यक्त्वारसन्दातुतिष्ठतेखावद्यथा एजिकावार्धमात्रेणपर्वतानपि
भिन्दति पणिपत्यसर्वबुद्धान्साकलदोषवियुक्तान् वक्ष्येसर्वहितार्थं कदापुटंसर्वसिद्धिक

२६

रंगंधक दरदशिलालकतवरिकासीसभागैरिकायाः संस्थाप्यमधकोष्ठे बोमाशितहेमचूर्णर
सं सूतसमांस्वीनन्याशुकूद्रांस्तान्यरजसविधि सर्वेपित्तादन्यतमेनपक्वाहेमतथेन शुनोशुद्रां
स्तान्योजयेत्पूर्वाननोनपक्वान्तारंभवति तदर्थेनचकनकंशुल्बमपिपक्वसेतिहेमप्रसवाहयेत
दुक्त्यात्तारससेनतुपुष्टिर्भवतितदर्थेनचकल्पलं तृगीदंफणगुंजाभिमूषालेपंतुकारयेत्
सततं कामीससिन्युवारक्तमृदावलितवर्णपुटीग्रर्धात्रयाधिविकारः तश्चुल्यामेवनान्यद्दे
सादृष्टगणं पूर्वमुद्दिष्टं रक्ताहणेषुचरागाकरग्रासैस्त्रैक्कारयेद्दीप्तं तावत्सर्वविक्रोत्कूलंभ
वति ग्रन्थकिरणामंतद्दीप्तवर्णमात्राभवतिरसेन्द्रोवृशतवेधीकान्तानुसारं कुंजरकनकाहणे
त्रिंशकलाशुद्रासभवेत्सारणविधिं नागवोधकृतः तस्वकरसकावजात्रमाणकांचनतीक्ष्णं
नचोषपरिहृद्वाकिंकिंशुकपरिमान्तगैरिकीकांशद्वयंमूषास्थंपंचषट् द्वयंमूषास्थंपंच शतल

रस.

२०

समरसधान्यादादीवस्थितैकंशतवेधीस्यात्तद्वावकरणजधान्तसमन्दर्नवीजप्रकरसः विष
तैलधून्तसिन्धुषोडशकमलन्दुवेधकरः वर्गहतमत्वाचपलसमास्थापयेत् शिलाभाण्डेमा
सिचतस्येतत्पटुकान्यवसरवेधकारः श्राद्धोलाम्बुवलेपाटितरम्पासलत्थवेधकरः परि
कन्दितरसकवरं कनकयत्तंकारयेद्दशः तारारिष्टकालेपेनतरतावटंकणसाक्षीधातुमत्वं
चरितमात्रेणसारक्तमसः चन्द्रार्कपत्रलेपोभवतिहिगरुडंशतांशेनवंगान्त्रकेनशुद्धंरवि।
दिनसंख्यात्रकनकरजतं भवतिहिविंशतिवेधीवीजंतारलेपेनदशगगनाम्बुजयुक्तंतारद्वि
गुणेनतारितस्मृतः विंशतिमेनरिशकृतः शनेरकाशीतिकोवेधः दशगगनरथयुक्तोहेमि
द्विगुणेनचारयेत्स्मृतम् विंशतिसेनचगरुडंतारान्काशीतिकोविहं ग्रहणम्भजिह्मवजि
ताद्वानांभागाद्युगंपंचषड्सप्तणकीकृतसमसेलापाचिन्दतिवेधनंहिपत्तणासमकंदिला

ब्रम्भजसूर्यो दापयेतारप्रविष्टितं सूतद्वादशकृकावधान्यं च मवेधेन भवति मात्राकाशरस
दोषे च पलस्मितसाममत्तारसारितसूतः षोडशमेतु भिन्दति रसेन्द्रं प्रति सारणं युक्तः पटल
एकरिवरकामलीलद्धानशोधयेत्रीणि वा रावासासिलितत्वमवल्लीलयाप्रवर्धनं च
मीकरं भवति च न सत्त्वनांगवंगैर्वद्गुणः परिशोधयेत्तारम् दशवलप्रजाभिरतात् शुक्लम
तोयप्रयश्च युक्तश्चक्रिमिगिरिदलधावसीसरहितात्रवर्जिसिन्धुकसूररविः युगपद्विहायने
नालेपश्चतुषष्ट्यासुदुमानेगसिरकसिन्धुरं रविभुजसहगलगमित्तरपूर्वकमशः दशतर
लकरदणवियोगेन तुषडकैकमेकदिनेकचन्द्रं चतुषंचाष्टसप्त रविशोभाः स्वस्त्याकमवृद्धा
वातान्यस्तारसंयुक्तं स्यात्प्रशामशिलांजनमूलककान्ताचापवन्तशशंकनिशाद्विः रमक
मयूरगीवककर्पूरगुग्गुलाधसंवाद्यैः चतुषष्टिक्रियाविवविवरणे संग्रहश्चतुदंकाशाखै

१ स.

२८

२४

रन्यतभैस्त्रिभिः संयत्तैर्जरयमेतच्छुं विडुंगिविहितं रमास्यमांशेन शतपदितजलचूर्णं रविर
सपरिपीतसत्वसलिलकरंतदानामभस्मगालितगोजलशतपीतगंधटंकविडुंलवणतोरो
परसैः सूत्रेभस्मैः सरक्तवर्गैश्चद्रावेत्तारंजनजारणेभेभिः ऊरुहंसपाकेन नवसारंगंधकं वैव
शियुक्तोयेनेपिपरमंगुहं कृतादिवेदावभूमिश्चनित्वाभासासंपत्तितं पिपरसंगुहं कृतादिवे
दावभूमिश्चनित्वाभासासंस्थापयविडुंताडनदहनंनकर्त्तव्यं कामणरसायनसामान्योविधिः
कन्यवमैत्रीकरुणामुदितोपेक्षासर्वसत्त्वेषु उष्णीषादितिरत्तावलिरपिदेयाप्रयत्नेन दारि
द्र्यार्णवमग्नासत्तद्विष्टाद्विषं चविंशतितमं करुणावेशितिमतिमान्कनकरं नागबुडयेत्क
थितं तत्कामधार्यमलः दान्यवाभिहार्यिकस्वदेहमपिपात्रिकयाप्रतिर्धुं नागेयोयंतरि
तकामस्य श्रीशैलपर्वतस्थायीमिडोनागाज्जनोमहान सर्वसत्तोपकारीचसर्वभाग्यसमा

२८

नतः प्रार्थितो ददते शीघ्रं तेनाप्येष हि यादृशं दृष्ट्वा त्यागं च भोगं च सूतकस्य प्रसादतः सर्व
सर्वमया वेधीस्वरसेन स्तथैव च तेषां मध्ये प्रदानं च रत्नचोषप्रतारकः कृतां जलिपुष्टो भूत्वाना
गार्जनपुरस्थितः पृच्छते रसकन्मणि विद्यादानं ददस्वसे ॥ श्रीनागार्जन उवाच साधसाध
महाम्नाज्ञात्तुष्टो हं भक्तिवत्सल कथयामि नमस्ते होयत्वया परिपृच्छताम् वलीपलितना
शं च तथा कालस्य वाचनं यथा लोहे तथा देहे हेतुमतेनात्र संशयः सहस्रासवलत्वं च कोटिवे
धी भवेद्द्रुसः तदहं संप्रवक्ष्यामि भवतो हियथाविधि सत्त्वानां भोजनार्थाय साधिता वटयत्ति
णी द्वादशानितु वर्षाणि महाक्लेशः कृतो मया तत्कालदृष्टदृग्वाणो दिव्यावाणी मया श्रुता ।
अदृष्टप्रार्थितापश्चाद्दृष्टात्वं भवमां प्रतं ॥ श्रीवटयत्ति एव वाच साधसाध महासिद्धुत्तद्
ज्ञातुमहात्मना यत्कायहारितो भद्रतत्सर्वं प्रददास्यहम् नागार्जनुवाच तस्यैव यदि मे दे

रस-

२९

२९

विकृष्टाद्वादशवर्षणा आत्मासत्तंचनेसत्यंततः पश्चाद्दुर्वीम्यहम् वदयत्तिएणुवाच सत्यंसत्यंयुनस
त्वंमहोवाचात्रिधाकृता किंचित्पार्ययमेसिद्धतत्सर्वंप्रदक्षम्यहम् श्रीनागार्जुनउवाच यदित्तुष्टा
सिमेदेविसर्वदाभक्तिवत्सले दुर्लभंविष्णुलोकेषुरसवंद्यंददस्वमे येनकेनाप्युपायेनप्रकोरानिम
हाद्भुतम् साधनेसूतकस्यापिसृष्टुहारिद्रानाशनम् पर्वतगृहप्रासादमशैलवनकाननात् का
नमयंप्रवक्ष्यामिलोकानाहितकाम्यया भोजनं वसुतामूलं समवायैः प्रदापयेत् आत्मव्याभि
र्यथानिष्टेदस्मिंश्च पृथिवीतले उदपायंवरारोहेकषयस्वप्रसादतः वदयत्तिएणुवाच यत्किंचित्प्र
कृतेभद्रतत्सर्वंप्रदक्षम्यहम् कुरुद्वयंयथातथ्यंनिष्टेहंतत्समीपतः सर्वलक्षणसंपूर्णोय
स्तुलतस्तपोधितः तस्पर्शावलोकनयुष्मासिद्धिर्भविष्यति सयातस्यश्रुतंवाक्यंप्रार्थितं
लिवाहनः यष्मात्मार्षयोगेनसाधयामिमहारसम् शालिवाहनउवाच सुवर्णरत्नभाण्ड

श्री

२९

रं कुमारी मदसुन्दरी निवेदितं मयात्मानमादेशो देवदीयताम् साधसाधमहाप्राज्ञा समादेशप्र
पालकः साधयामिनसन्नेहोयुष्मन्नेतेनसाधकम् पुनरन्यं प्रवक्ष्यामिमा एतद्येनयथाकृतम्
रसोपरसयोगेनेसिद्धं सूतं समाधितम् विदुषुस्वायनंनाशां यथार्थेकांचनंकृतम् तस्यमारव
मिष्टेनरसकन्मावधारितम् शास्त्रं वसिष्ठसा एतद्यंगुहपार्श्वे यथाश्रुतम् उदहंसं प्रवक्ष्यामिमा
धनंचयथाविधि सहायः शोभनः प्रज्ञो निरालम्बहृदव्रताः कुलीनाः पापहीनाश्च सधन्माश्च
जितेन्द्रियः कोष्ठीकावक्रनालंचगोमयांगारसिंधनम् धमनं लोहपत्राणि गौषथं कांचिकं विटम् ।
कन्दराणि विचित्राणि नानस्य घातथैवच सर्वमेलपरंकृत्वा ततः कर्ममर्सरभेत् चतुष्कंतोर
णंमालांकुम्भं वारिसमन्वितम् सितचन्दनलिसांगंसितवस्त्रावगणहनम् पंचरत्नसमंष्ट
एदीपाततसमन्वितम् पीठंचतुष्कमध्यस्थं स्थापयित्वा महासुने चन्दनागरुधूपैश्चनेवधैर्वि

रस.

३.

30

विविधैस्तथा मला पूजा प्रकर्तव्या वीरभोज्यचकारयेत् कुमारिकास्तथा पूजा घ्राज्ञांतप्रार्थयेत्तः
युष्मदाज्ञाप्रसादेन साधयामि महारसम् आदौ भावद्रुसंग्राह्यविष्णुं निर्मलं दृढम् दुष्टेभ्यो यमे।
योग्यततः कर्मसमारभेत् सुचृष्टं पातितं पूतं सर्वदोषोद्धितं ततः रसकंसत्वसंयोगाज्जीर्णो दुष्ट
गुणेन रः कृष्णभुक्तसंभूतं लालयित्वा तज्जारयेत् समेन गंधकं दद्याद्ग्निसोमेन निन्दहेत्।
तीक्ष्णं शुल्बं सनागं च ममावन्तं चकारयेत् कृष्णयत्रुस्य मधस्थं जारितं व्यं प्रयत्नतः पुनरन्यं
प्रकर्तव्यं यथा चरितकांचनं गोकर्णे च समाख्याता द्वितीया कृष्णमंजरी यथा लभेत् गृहीतव्या
विशेषेनैव लभ्यते यत्र देशो समुत्पन्ना भूतले वा यवन्तते तन्मये तत्र निर्दिष्टा येनेयं सफला
भवेत् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दशमंत्रेण संगृह्येत् गोनमस्ते मृतमस्मूते वलवीर्यविवर्धनि स
मकार्यकृते देवि पुनः स्वर्गगमिष्यति येन त्वा एव नते ब्रह्मा येन त्वा एव नते तृगुः येन शक्रोष

३.

वरुणास्तेनैवमुपचक्रमे एतेन एतन्धिष्णामिब्रह्मसूतेन पाणिना मातन्वते मापतते मातिते मा
न्यथा भवेत् अत्रैवतिष्ठकल्याणिसमकार्यकृती भव अनेनैवर्तमत्रेण कुमान्ताभिर्मन्त्रितान् उर्य
दाहकसंयोगाच्छ्रुत्याशुकांस्तुकारयेत् दधाचमधुकांष्टेनयावद्भस्मचगच्छति सकलामाभ
वेद्देवी मृत्युहारिज्ञानाशिनी क्रुषायन्नुसमध्यस्य मोषधीरसकांचनम् अथवा विट्टयोगेन जाये
ते विचक्षणः ऊर्ध्ववह्निमथोग्रापः मध्येतुरसंस्थितः कांचनं जारयेत्सूते अग्निं दत्तामुद्गुर्मुद्गुः अनेन
क्रमयोगेन यावद्दिनचतुष्टयम् स्फोटयोज्ज्वलमथास्यं प्रक्षाल्य निर्मलं ततः तत्पत्रमनिपत्राणिरज
नीकाचमाचिका एतानि समभागानि स्तरनालेन येषयेत् अनेन क्रमयोगेन यावत्सप्तदिनावधिम् प
श्चाद्द्वन्द्वं प्रकर्तव्यं दिव्योषधिवलेन च कुक्कुटाण्डनिभः सूतं दूर्णयित्वा विचक्षणः ब्रह्मपुष्पस्फुरिणी
मेपुष्टं चत्वारिदापयेत् काश्मीरिकरसेनैवतेनैवतादृशं कुरु मातलंगरसेनैवपुष्टमेकं प्रदापयेत् तत

रस.

३२

३१

स्मिद्धिं विजानीयान्नेदं शुल्बसदापयेत् एवं ज्ञात्वा प्रयत्नेन कुरु कर्म विचक्षणः वर्णमाणाद्यप्रमा
 णेन नागं भवति कांचनं अथानसं प्रवक्ष्यामि कर्पूररसवन्धनम् तमरत्नानि संगृह्य भूमि मूल लोते
 द्रवम् रसकादिषु संयुक्तं कर्तरी रसवन्धनम् चतानि समभागानि कपिसूत्रेण भावयेत् मतस्य
 ऊसमेनैव च पले च पुन बुधः अपरे हनि संप्राप्ते धामयित्वा तस्फोटयेत् शुद्धस्फटिकसंकाशः
 स शुद्धो दृश्यते रसः पश्चात्प्रकटसूषायां समावर्तत कारयेत् जीर्णे जीर्णं च दानयमजीर्णेनै
 वदापयेत् चतुर्विंशत्युण्हे संसृतकंगमने यदा समांशमभक्षणं कुर्यात्पुनर्कथं तस्य नकम् आ
 रुष्मल्पलीर्णं च सूर्यनक्षत्रे नोद्भवम् शीताग्नि संस्थिता होते पंचमी भूमि चारिणी एकैकस्य
 तसंस्थं तु स्यापितं यदि नत्रयम् धूमाकुलेन यत्नेन पातितं प्रयत्नतः विष्णुदंतं विजानीया
 अकमे देन स्वेदयेत् राशि विधिं च मन्त्रैव देवयूना लयेषु च मेलयेत् मिद्वयोगेन वेदां चिप

३२

वलोचनैः एतत्सर्वरसेनैवमेषयित्वा रसस्य च अथोवेन पुदातव्यमग्निस्थापयते रसः ऊक्त्वा
टाण्डुनिभं सूतं चूर्णयित्वा विचक्षणः पूर्वमैव विधानेनैव कुं वैषोडशैः पुटैः सिद्धं उच्यते विज्ञानी
याद्वेधीपंचशतैश्च द्विगुणो यदि कंच अं पूर्वसंस्कारमत्तमम् त्रिगुणं च भवेद्देधः क्रमयोगेन
योजयेत् करुकर्मयथा न्यायं सिद्धं भवति तद्रसं त्वा रितो मारितश्चैव पुनर्त्वारितमारितः दशमं
संक्रान्तिनिष्क्रान्तः कोटिवेधी भवेद्द्रसः रत्नचोष उवाच साधयित्वा प्रयत्नेन कोटिवेधी महार
सः शरीरेण विनैतेन सर्वं भवति निष्फलम् नागाज्जन उ कथयामि न सन्ने होमाका एते न यथा
कृतं दीर्घायुः कारकं भूमे रससिद्धेरसायने शतपलमभयानां चाक्षधा आसन्नैव कथितं जलश
नास्ते भागमस्यावशेषं हृतमथ शतगद्यं चोषचिञ्चुं दशांशे रसपलदशा सिद्धं लोहचूर्णं सूतं च
गिरियत्तसममभुंक्रान्तं भुंक्रान्तं भुंक्रान्तं विडुंगं रससहितं सभावांताण्डुलैर्विल्वकाञ्चैः अहिसाक

सम.

३२

३२

नकल्के लोहपात्रस्य मधुं सुसूतदित नुशुडं कल्कमववरि संलिहि शतमयनकाले वामने प्राचमेवी ।
चननिविट्टसुगन्धिमत्तमाने गदर्पे विगतसकलदोषः सर्वदिग्दिवाचतः मदनश्चमुकान्तकामि
मिनीनां प्रवीरो ज्वनश्चमयुष्मान्कुं चिता प्राग्रकेशा तरगश्चविशुद्धः सातवैचित्रुकारी वृषभगा
निविचिष्टीमात्रगम्भीरचोषः तरगद् लोकेशान्तहन्तास्तनित्यं प्रभवति खल्लोके चन्द्रतारार्क
जीवी पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि गोलवन्धनसूत्रम् येन भाषितमात्रेण नरो भवत्यजरामरः गन्धाश्च
कान्तसहितं भानुरत्नानि कांचनम् समजीर्णं रसेन्द्रस्य वन्धं कृत्वा त्रगोलकम् रसेन्द्रं पंचलोहा
निसमभागानि मेलयेत् सप्तपंचोत्तरश्चैव यावत्सु गोलकस्य त्रयोपिहृत्प्रशशीप्रभाकारं
करभिर्तामूत गोलकं तरस्य वत्स्यमिदं रसायनं रसायनवामरताचकारकम् सुगंध
लेपानां मूलं कर्पूरं कुंकुमागुरुं श्रीखण्डमृगनाभिश्च काकोलं जातिकफलं सुगंधान्यानि द्रव्या

३२

एतान्नपानायानि भुक्तिस्थानानिसर्वाणि क्रमेणैव नरस्य च यस्यायं चिन्ता क्लेशाः श्पामा
वैपद्यलोचनाः वाल्मीकमुखभागं च चक्षुःश्रोत्रादिनामकम् वातपित्तानलोभुक्तामभावग
णभाषितम् औदम्बरं च शुकुं च प्रसृतं च जलोदरम् ग्रहणीद्वन्द्वकं गुल्मं गण्डमालाशिलेस्ता
या पतैः सर्वैर्विनिमुक्तो वलीपलितर्जितः शतानि त्रीणि वर्षाणि जीवेत्केसरिविक्रमः द्रुते
युगमुखो यस्य गुणं यस्य उदाहृतम् श्रेयषोऽष्टापूर्णाणि गोलकानि नरोत्तमः श्रुतानि सख
मध्ये तु तेषु वत्स्यामि यान् नानामौक्तिघनिशस्त्रैश्च पावकेन नरुह्य महानेजाश्चक्रतल्योम
हारसः तैल्लोकोचमहाकारीकामदेवपुरिस्थितः श्मूवाजायते तस्य श्मूवाजायते श्मूवात
स्य संस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानिकांचनम् सकलानि फलाश्चैव स्थूलसूक्ष्मरसायनम् सर्वत
स्मोमकान्ताचनीवेदाचन्द्रतारकम् पुनरन्यप्रवत्स्यामि वं यं सुरवराचितम् सूतकालान्तकंग

रस.

३३

३३

न्ययदुक्तेपरमेष्ठिना हीनांगोहृदिकांगस्वसव्याधः कृत्वासनः गतास्त्रियाणिनयनोत्तरा
ग्रस्तोन्नितेन्द्रियः जडग - दम्कोपिगतिहीनस्तथैवच असंकवयनिर्मक्तोत्तीवशेषेवनिष्ठ
ति एतद्वन्धप्रमाणेनसमावर्तोदयाभवेत् पुनरन्यद्भवेत्पिण्डेनावकायाविचारणा पंचाश
तोमहायोगेचारणामयनाशनम् हंसपादीरसेनैवपुरस्तत्रैवभाषितम् नाम्नैवरहितंकिं
चित्रैलोकामेचराचरे पृथिव्यामस्तथातेजोवायुराकाशमेवच कोटिवेधीरसोग्राह्यः पि
ण्डकाटस्तसंयुतम् एकैकस्वतन्मध्यस्यंगुटिकाकारयेद्बुधः गुटिकेयंसमाख्याता दुष्टेजी
वंचकेवला षड्गुणपिण्डस्थूलचताम्रपात्रंसुशोभनम् ऊर्ध्वपुरुषमात्रंचतदर्थंगण्डमण्डल
म् चतुर्भुजकृतंकोष्ठेनस्योपरिनिवेशयेत् पुरथित्वाकशहंतुदिग्दिशोपालसृजनम् ऊ
मांरीसृजयेत्तत्रगणसृजानथाकुरु चतुर्दिक्षुवल्लिंदयाद्यथोक्तंशिवभाषितम् धमनंतत्र

३३

ऊवीतचतुर्दशशतैः सतसंचविज्ञानीयात्रिधूमंचयदाभवेत् चन्द्रान्कानुग्रहारि
त्तामंशयोभुवनानिच नमस्कृत्यगुरुं देवंमात्मानंतत्रनिक्षिपेत् गुरुं चंतं विज्ञानीयात्सृष्टि
रूपंनियोजयत् मांसपिण्डंभवेत्तत्रवायं तत्रैवनिक्षिपेत् भुमंतं देममकांशं जीवंतत्रमदा
पयेत् कृत्वातत्रमहारावं गंकारं सरसूजितम् उत्तिष्ठति न सन्देहः सर्वाङ्गेषु सरोयथादि
येतेनामहाकायो दिव्यदृष्टिन्महाबलः दृष्ट्वाभुवनं सर्वं ससिद्धं सर्वसिद्धिदः सप्तसिद्धेषु
येसिद्धाविमानं प्रेषयन्ति ते अर्धयोजनविस्तीर्णं चण्डाचामरभूषितम् दीप्तं देहमह्यं दिव्यमणि
रत्नैः सभूषितम् शंखकलहरिर्चाषैरप्सरोगीतवादिभिः पुष्पमालापताकाचकिंकिणीरवम
रिदितम् सिद्धसंयतकन्यानां सत्रूपामदविह्वलादिव्याभरणवस्त्राणि दिव्यपुष्पाणि यानि च प्रा
गश्नुन्ति न सन्देह - देशो देवदीयताम् गृहीत्वा साधकेन्द्रं तसिद्धलोकं व्रजन्ति ते दिव्यानिखान

रस.

३४

३५

पानानिदिव्यानिभवानिच रसनेशतसाहसंदिद्यकन्यामनेकथा कामेनविह्वलान्नस
न्मयासदनोक्तयः तस्मिन्नेकार्णवेचोरेनष्टस्यावरजंगमेदेवायत्रविलीयनेसिद्धस्तत्रविली
यते रत्नचोषडवाच कालान्तकायवन्धाययदार्कतुंनशक्यतेअनेनैवशरीरेणकथंसिद्धिभवि
ष्यति नागार्जुनउवाच पुनरन्यंप्रवक्ष्यामिखेचरंवन्धमुत्तमम् येनभक्षितमात्रेणसरसामा
कृताभवेत् येवैनविन्दतेतारंनागंशुल्वायसंसितम् तदातस्यप्रकर्तव्यंरत्नसंस्कारमुत्तमम्
इन्द्रनीलमहानीलमाणिक्यमौक्तिकंतथा पद्मरागंतथावज्रमर्कजासन्कमष्टमम् अथातसं
प्रवक्ष्यामिरत्नरागस्यजारणम् पुष्पकार्ष्णसंनृहसपूर्वमलमंयुतम् राशिपूर्वविशालस्यं
हृजयित्वानुपाचरेत् अनेनविडयोगेनहेमंकुलिशजारणम् तातामनस्पलामानिदग्धं
वैभूतवह्निना मरीचिशतपत्रस्यकारुकार्णतयत्ययः कंसन्तस्पदिनेग्राह्यंतशूर्णेतेनभा

३४

येत् पादेन तस्य दातव्यं रसमूर्धिस्रलोद्भवम् अमूर्च्छं विडं श्रेष्ठं सर्वरत्नस्य मेलकम् तारये
त्पूर्वयोगेन मणिरागस्य तारणम् पूर्वापरसंयोगालोकपालीयदाभवेत् तस्य मूलं फलं गु
ह्यं नक्षत्रेयमदैवते तस्य चूर्णप्रभावेन पद्मरागस्य तारणम् अचारने महादिष्टं पुरःपूर्वेण
वार्तिकैः शेषयित्वा कृतं चूर्णं महानीलीरसे प्रतप्तम् ताम्रलोला रसे नैव सोदयित्वा पुनः पुनः ।
इन्द्रनीलो महानीलं सन्कतं कैतकं तथा ऊष्णाय च्चुस्य मध्यस्थं तारितं च प्रयत्नतः पादिति
लादि संयोगं योदा कालरत्नस्वल रस्य पुष्परसे नैव काय रत्नाय शोचिर्न लेत्र पालंगणा ध्यत्तं शि
वो विष्णुः प्रजापति माण्डव्यया - को भूत्वा लोकपालाष्टकैः सह चन्द्रनागरुधूपैश्च पूजयि
त्वा प्रयत्नतः नमस्कृत्य गुरुं देवं ततो भक्षेन्महारसम् गोदेहो नाम पात्रं तस्य कृतं तस्मात्तद्वेधके च
रः उत्तिष्ठति न सन्देहस्त्विने च चतुर्भुजः गणनाथास्तथा सिद्धाः येवान्ये गणनायकाः ।

रस.
३५

३५

आगच्छन्ति पुरस्तस्य सिद्धविद्याधरादयः पश्यन्ति भुवनं सर्वं विमानस्थो महामनिः हारकं
कणकेयूरैकुण्डलैर्मकुटैस्तथा शंखकाहलनिर्घोषैरप्सरोगीतवादिभिः पुष्पमालापता
काभिः किंकिणीरवमण्डितैः त्वेचरतं ब्रह्मैश्वर्यं यद्देवो महेश्वरः कृतांजलिपटोभूत्वा
शिवस्याग्रे व्यवस्थितः श्रीभैरव उवाच मोहं पुष्करं चोरमद्भुतं चकृतं त्वया तद्भक्त्या ह्य
संनृप स्वच्छन्दप्रतिचारकः स्वर्गेतिष्ठ चिरं कालं यावश्चन्द्रान्कतारकम् रुद्रकल्या विसृज
न्या ब्रह्मकन्या तथैव च भुक्त्वा च विपुलान्मोगान्कल्पान्नेमुक्तिभाजनः इति गागार्जनविरचि
ते रसरत्नाकरे त्रैपद्यामहा रस उक्तं नृप त्वेचरतं ब्रह्मैश्वर्यं समाप्तमिति ॥ रसवीर्यं विपाके च शुद्धा च
विटसूतकः तेन जन्मजरा व्याधिहरते सूतकं भुवि खोटवन्धं जलूकं च भस्म चैव चतुर्थक
म् पंचसंमूर्तिवद्भूमिद्वितरशक्तितोमतः वन्धस्तुषड्विधे ज्ञेयस्मत्तमो सूतकः अर्दनं च च

३५

नत्वं च चापलांगरुते जसः यस्यैतानि न दृश्यन्ते तं विद्याङ्गुरुसूतकम् नानावर्णं भवेत्सूतं वि
हाय च न चापलम् लक्षणं दृश्यते यस्य मूर्च्छितं तं वरुनिहि गुरुत्वमरुणत्वं वा ते जोभास्करस
न्निभम् शिखिमध्ये क्रान्तिष्ठे द्वद्वसूतकलक्षणम् क्लृप्तं तं तस्यापीतं नीलं वा भस्मसन्निभ
म् अग्निमध्ये यदा तिष्ठेत्सदृवं धस्य लक्षणम् ऊकुटाण्डानि भंसूतं लणो भेदी भवेद्यदा आ
वन्ति तं पुनयद्दकोटिधा चरसा कृतिः अथ वा खेदैस्त्रिंशद्भ्यश्चैव शिखिना द्रावितो भवेत् अ
त्यं कटिनं श्वेतं खटो वद्वस्य लक्षणम् खोटाश्रये च ये पंचविहाय जलै लुका कृतिः हृद्यो धामि
तस्मिन्नितिष्ठेदेके मूर्च्छितः तरुणादिर्व्यसंकाशो नानावर्णविचक्षणः वधेषु लोहदेहेषु रंति
ते सूतलक्षणम् शोधनं सूतकस्यादौ ग्राममानसतः परम् जारणम् अकस्यापि सर्वसत्त्वमतः
परम् गर्तवाह्यश्रुतः पश्चात्सवर्णं तदरत्नम् दिव्योषधिपुटं पश्चाद्द्रव्यसतः परम् रंज

रस.

३६

36

नचततः प्रोक्तं मारणस्यानुश्च मारणात्ततोपि कामाणो देयं सूतकस्य विचक्षणः एतत्कर्म तु यो वेत्ति त
स्य मिद्विन्नसंशयः देहेतुपंचरत्नानि नागवंगतथायमौ यथोक्तं विजानाति देहे लोहो मरायने
तस्य जन्मजरा व्याधि नृशपतेनात्र संशयः क्रमणं रसरत्नस्य दोषधात्सर्वमायमे औषधैः क्रमते सूता
व्याधिसंगश्च न शपति दुष्टमामयान्तस्मात्क्रामणं ज्ञात्वा ततो वैद्य उपाचरेत् कामणेन विनास
तं क्रमेण न च विन्दति देहलोहमयान्सर्वांश्च यास्यात्केवलश्रमः यस्य रोगस्य यद्योगं तेनैव स
यो ज्ञयेत् रसेन्द्रो हरते व्याधिं नरं कंजरवाजिनाम् व्याधिमादौ परीक्षेत ततो रुद्याश्च भेषजम्
सूतकेन समायुक्ता योजयेत् अभिषेकवरः इति नागार्जुनविरचिते रसरत्नाकरे गुट्टिकासत्ति
जलूकाजारणादिरसवन्धको नाम चतुर्थोऽध्यायः हेमादिवं गंधनितापतीत्सां शुभारनाक्र
मशेषविभागैः यद्यमवच्छेपतां शेषं युगान्तकालेन भवन्ति विक्रियः ॥ अथातो रसेन्द्रसंगला

३६

नियत्रुविधि शिलायत्रुम् पीठयत्रुम् पाषाणयत्रुम् भूचरयत्रुम् वंशयत्रुम् नलिकायत्रुम्
गजदन्तयत्रुम् दोलायत्रुम् अथःपातालयत्रुम् भुवपातालयत्रुम् पातालयत्रुम् नियासक
यत्रुम् गमनयत्रुम् तलायत्रुम् कम्पुपयत्रुम् चाकीयत्रुम् बालकायत्रुम् अग्निमोमयत्रुम् गंध
कवाहिकोयत्रुम् सूषायत्रुम् हृदिदिकायत्रुम् कंसभाजनयत्रुम् चोणायत्रुम् गुरुमुक्तयत्रुम् ।
भारणयत्रुम् जालिकायत्रुम् चारणयत्रुम् तद्यथा शिरउपरिशिलादेया शिलायत्रुम् पीठो
परिपीठो मध्यरेसोदेयः पिष्टिकार्थकरंगुलीमन्दयेत् भूधरयत्रुम् वंशनाडिकायत्रुम् गजदन्त
म् गेगंधहवाहिकाअग्निमोमयत्रुम् मंदाययत्रुम् दर्शितांगभाजनविशीर्णबालकायोमवद्भयं
तंत्रमेणपूरितोपरिकाचवृदी स्थाप्यातस्याः खिताम्रचमधेरसरज्जततोनिरोधयेत् ऊपिका
क्रिकाशयत्रुम् न्तिकालेपंदतातपरिवालकापूरयेत् मृद्भाजनेचक्रमुपरिदत्तानिरुद्ध्यथाग्निप्रस

रस.

३७

३७

लितेचक्रमेण ॥ अथप्रवक्ष्यामिगुरुपदेशायः पटोलात्वात्परमस्यवृद्धः यस्यप्रभावान्त्यमेह
कृच्छ्राज्जरादिकृष्टमयनिग्रहस्यात् निदिष्यात्वेत्रिपुरान्तकस्यवीजंविशुद्धार्धपलप्रमाणम्
काथेनमस्यक्रिपुरोद्भवेनसंसन्दयेत्त्रिदिनानिवावत् कन्यारमेनत्रिदिनंततश्चसप्तार्चि
तायेत्रिदिनंत्रयंच चूर्णेस्त्रिकायारजनीरजेनसंसन्दितंतेउसतोयधौतम् त्रीणिवाण्यथस
प्तमंचसंपातयेत्पातरयत्रयोगात् संपातितोनिर्मलतामुपेतिसर्वप्रयोगोपिहितंप्रशस्तम्
पलंसमाधायरमस्यतस्यशुल्बस्यशुद्धस्यचकर्षमेकम् कृत्वाएपिष्ठीविधिवत्तयोश्चगन्धाश्च
चूर्णद्विगुणंचदयेत् चृतप्रयोगेनेविषाययश्चात्रिदिष्यात्वेपरिमन्दितंच निषांचमात्रात्
मृतस्यदत्तागंजाप्रमाणंगटिकाचकार्या श्रीलोकनाथस्यविभोः प्रमादात्त्वात्तंमयापोट
लिकाविधानम् प्रकृष्टबुद्धिसहितंचयत्काकुर्वत्तलोकानिरुजोभवन्ते भागत्रयसराज्ञे ।

३७

सुरभिसंकेतलीसमादायदिसंकपन्दमध्येपुटपचितःपटलीभवेत्सूतः ॥ इतिपोटली
सूतः अथोष्णतेरसोपरमस्यविभूतिरूपस्वरसप्रयोगःप्रदुष्टकृष्टामयकामष्वासममीरणाया
मयनाशनायसंशुद्धसूतस्यपलद्वयंचवत्तारिष्वल्पस्यचगन्धकस्यत्रत्वाशनामन्दितकज्जल
भंसम्पद्यतेभुक्तिविपक्वसूतसंशुद्धयमालेणदृढामसमासंशोड्योदीमाशिरथप्रदद्यात्स
वालकायत्रुविपाचितस्यास्यनूपकालोचितभास्करांताम् यंहंसमादंसथितंसथिष्वांवाला
र्कविस्वप्रतिमस्वरूपम् तंभूतसूतंप्रवदन्निकेचित्सर्वार्थसिद्धिप्रदसूतगजम् ॥ एकेद्वौद्वय
मध्येतुसर्वयोगेषुयोजयेत् गंधाश्मपिष्टिकाजातस्सर्वरोगोपशान्तये ॥ इतिगसद्देमंगला
समासम् अथरमाधिकारश्रायतेहेमाहारजमाविरेचनफलैर्दनूरपत्रुमुनाससमन्दीथर
मस्मरत्ननिहितोमसुचकैः पूर्यतेसिक्कोवंककरोदवद्भवसैः पश्चात्सर्वसुक्तिनोनिशेकत्रध
दि

रस
३८

तो नलै हति मृतसंरोष्यंतं मन्तुता वद्दशोज्ज्वलेन धौतं माषकं सवह्निपर्णखण्डेन सितयावामपुना
वाकन्याष्टकमचेयेद्भक्त्या ॥ ज्ञापयति महादेवः ॥ गेडुं डी डे फट् स्वाहा अभिसन्पुष्टो वारान्मंत्र
ज्ञानो ने सत्रुराजे नत त्रुी स्थैमित्यज्ञाश्रवणविकलतासोदविट्स्तम्भकम्पामूच्छानाहप्र
ता पा रुचिव मथगदान्मानवानाविरामम् संयोगश्चुत्ति सिंहादिव करिकलभापाटवायाग
णारै सम्यत्पंते शरीरं विकिरणानिभंसद्रसेन्द्रं तशुद्धं जरोस्त्रपितवाकुम्भकाममेहत्तत
यान् हस्तिगोविन्दपादारविन्दघानादयं यथा इति रसराजः अथ कुमारिकाये नमः सुवनव
नजवृन्दं प्रापयन्तः प्रबोधं निविडति मिरभारं निर्मुनोति क्षणेन दशशतकरजालै रच्यते कल्पका
यादिविचरणसरोजद्वन्द्वसन्केणतेन एकात्रिकामाविजयायसान्याकालश्रियायद्विसमाचा
नीयालाभाय हृत्प्यात्रिशरत्पुमाणचतुसामं शातिकोमाष्टिकन्या इति रसरत्नाकरमाधिकारे

३८

रसराजमस्मसूतकविधानम् कज्जलीकारयेष्वाक्षणात्तल्पयोगन्धसतयोः प्रत्येकं द्विग
णैर्गन्धाद्द्वैरेषां समन्तयेत् भृंगभृंगतपत्राणिकपिथ्यामृच्छलं भवेत् कणवेधनपत्राणि
दुग्धीपत्राणतः परम् अन्कपुष्पाश्चपत्राणिदधिर्धसदलानिच जटालस्यचपत्राणिके स
र्यम्पादलानिच ऊदलतत्रुया मूलं कदल्याधरोतः परम् एतेषां रसमादाय द्विगुणं गंध
काष्ठीभम् गन्धसूतौ रसैरेभिक्कमान्मस्यविपाचयेत् मूषमस्युटके कृतायावद्वंधो भवेद्वलः
सर्वसूतस्यमानेन सूतमेनं प्रयोजयेत् ग्रहणी रोगयोगांश्च प्रयुंजीतानमानके तत्रैवक्तंतय
त्यर्थान्यथं योजयोद्भिषक् श्रीग्रहणे कषाये येनामार्थं ग्रहणीशदः ग्रहणीपाथैरसः ॥
भृंगनलतृक्यांवाप्राज्यवाल्सरसादिभिः पुरासूतसंममृद्यत्बले दृशप्रयत्नतः काचनेन
विशुद्धेन पांशुशेन समाहितं सर्वत्रपिष्टिकाकार्याजस्वीरणरसेनचकनकाभावदेयेयं

रस.
३९

३९

लोहेकालेचरेणपरिहृष्टम् तदनुचपानयचेनिहितं प्रकाल्यचोर्धपरिलग्रम् चारदितयं
चैवंपानंशुद्धंरसेन्द्रस्य समशुद्धगंधकाभ्यां प्रतमत्वेन कज्जनीकृताचिरकर्षामीपत्रम्
मेदिवमह्यंभायम् घ्रातपविहृतं तावश्चक्रितोयोविचेतिरमरातः हृत्काचचटीमध्ये
निधायस्रविधायतद्विधानेनततोवेष्टयेन्दृढं तांकाचकृष्णीपुनः कर्षटेनापिमंशोधकश्चत
तोवालकायत्रुमध्येनिधायप्रयत्नात् सृष्टेणेनतांपूरयेश्चमन्दंमन्ददीपंत्वालयेत्तावायावया।
मानांचतस्रंविधितः शीतीभूतंचात्मनेवांगलिभ्यां दद्याद्द्वैयः पूजयित्वाकुमारीयोगैरेमिसं
यतंधामषाचंशान्तेरोगणामासशीतज्वरस्य क्षीरंभक्तंसादुबल्यसमस्तंशैत्यंवाण्यैवरुलती
त्तामसम् सितामातिकाद्यैः संशुक्रदृडिकाणसिंधुभृगनालैर्दीप्तिमग्निविधत्ते परंपुष्टि।
योगांविनात्रंगदानां महादुष्टपित्तार्थितानाम् निर्जलेवैषैर्निर्गएहीरमतःशाणंरसेन्द्रतोमा

३९

षंमधमिलितं प्रतिदिवसं लिहादपि शयनकाले यः तस्मिन्तिमिरंकाचं न पटलं नैव कांडु
पुष्पं च न च नक्तान्धदिगन्धेषु सुखास्तिष्ठन्ति रयनगदाः वातो र्यानपिपैत्तिकं च कफजांडनी
मक्तुष्टस्ये पाणुस्त्रीहतथाग्निमादजठरापस्मारचक्रमान् हन्यादेषरिजप्रयोगमिलितो
बन्ध्यासुपुत्रप्रदो वाक्कार्थं विनिहन्ति वापि मदनान्द्यः कामदेवसः ॥ इति मदनकामदेवोर
सः रसभस्मसंहेपकौतिकंडिगुणतयोः गंधकं रसमानेन गन्धपादेन टंकणम् एकत्र गो
लकं कृत्वा कांचिकेन मशोभनम् लवणोत्तस्थितं पक्वं सिकितायत्रुवद्दिनम् ततश्चीतं मस
तार्थपेषयित्वा विधानतः मधुचूतेन सततं क्षयिणे रक्तिकाद्वयम् श्रवणाने सदा देयं दीर्युषर
सासवेः देशकालविधानतस्मात्संवीह्यप्रयोजयेत् रसः पुरामृगांकाख्यानानामाख्यानान्
ख्यातो महीतले मृगांको नाम रसः श्रादावलं शुद्धतलेः प्रथोत्तं सूत्रेण तद्विश्रुता लवणम्

रस.
ध.

षयाहणिकामध्येदिप्लामृदुमघखरादिभिः प्रथोतंताएडलोदकैस्तएडुमचीचलातोयऊ
नृथिकासक्ताष्टंनतज्ञीरविमिश्रितास्वभावयेद्वैतशुक्लसतालकसचतुष्पलम् ताण्मूल्यं
शिलागन्धसद्वंवाप्रस्तौद्भवम् त्रह्याथवटादुग्धेन तस्यमाणेन बुद्धिमान् मृत्तिससर्वतः पा
त्रेकात्कगन्धेसिंस्थितः रक्तकाष्ठभवेचाग्नोमृदुमध्यखराकृतो प्रहैरैर्वेदमाख्यातैस्तडत्तायै
परेहनि श्रद्धाचूर्णीकृतेसिद्धेमरिचावपलंददेत् चतुर्जातलवंगानां कर्षेसोर भहेतनाभा
र्थयेत्कथितैस्तोयैवकामणैश्चलततः दीपनेः पाचनेर्दृष्टेस्तोम्येश्चलचुभिर्हितैः नाग
वह्यारसेश्चापिक्वथेचाप्राग्दीरितैः जुरांऊशइतिख्यातः वङ्गिसादहरंपरम् वपेषुविष
मंशीतंज्वरंशीघ्रंयसोहतिऊष्मांश्चविराशायमिद्धमेतद्रमायनम् अशीसिरक्तिकावृद्धाया
वन्माषंक्रमेणानुहार्याशुमासमात्रेणगुहाणीमृदरामयम् अत्रपानेनसः तीरंकोलर्थोजां

ध.

गलोपिवा धातोविरिक्तः पंचाहान्मुच्यते ज्वरितस्य हत इति ज्वरं कुशोनामरसः ॥ गोदन्त
रु रितालस्य शुद्धस्य गोलजलादिभिः प्राज्ञाः पलानि च त्वारि शुद्धस्य चूणयेत् शिलाज
तशिलाशंखचंगमादीकसीसतः कर्षकर्षपृथग्देयं सहतालने मन्दयेत् अर्कदीरेण संभाव
कारयेत्पालिकाद्वयम् द्विषेत्पालिकयोर्मध्ये प्रक्षिप्त्वा पर्यधो मुखीम् दाराम्लशुद्धतामुस्प
लद्वयकटोरिका मृदा कर्षटया सन्धिं कटिकार्या निरुन्धयेत् सभावशीतलंपेष्टकर्मरिचने
रजः द्विषेद्द्विषार्धकर्महि गंजा मार्चं प्रक्षपयेत् कृष्णेदुम्बरपिटिका प्रसूनमूत्रितहस्तिचन्माणि
हृन्पात्तारकराजो गोविन्दोदानवान्यथारुक्कः ॥ प्रसूत्रिकृष्णतालकेष्वोरसः ॥ गंधकमलेवि
शुद्धे कर्षसूनस्य कज्जलीलोहपात्रे गरेत संतैल प्रायं सगोमयेधस्ये रम्भापात्रे न्यस्य पर्वटमु
पंसुमर्षटी तदनु उपरिचरम्भापात्रं दत्त्वा संशुद्धाय यामैकम् दद्यात्क्षीरकरामठ्युक्तं गंजविव

सं.

धर

५१

धितं यावत् यावद्दृशं जानुचशीतजलं भोजनं च पयसा हन्याद्गृहणामय पाण्डुनी रोगिणा
म्लकासज्वरसेहशोषमस्वीमद्यशोकात्पकानिहास्यसात्यपीतीति देव्यधात्री ॥ पर्यटीरसः ॥
पारदं टंकणं शुण्ठी गन्धकं च समं शकम् जैपालमूर्च्छात्रिगुणं गुडेन गुलिकोजयेत् आथ्या
नोदरक्तमृच्छिविक्रिमिशोफगुल्मांश्च कफपित्तशीलकृण्डलसूत्राद्यातायिमन्दायिमं गु
हायुष्मात्सुनामाचभेदिनीशीतवारिण्डिकेष्टुभेदरिकाष्टुरिकारोरमस्सुतः इति गुण्डु
भेदष्टुरिकारोरसः रसोगन्धस्त्वल्पजलधिगुणितश्चद्विषयस्तथा रूपं किंचिद्विनयनज
टाजूटजलनम् सखस्पर्शं करोसचरणमात्रे विदधति प्रभूतं भूतानामुपचयसमीपं च विषयाः
लीणगुणस्सकोर्यां प्रोयगभागात्तजः पदम् मुद्गाविणोरदंशास्त्रिगन्तः पातंचराचराः
अथ भक्षणविधिः ॥ लोकनाथं नमस्कृत्य पूजयित्वा कृमारिकाः देयोदण्डोदयोन्मध्ये मोक्ष

धर

यित्वापतत्रिजः कृतंकस्त्रुपात्रेप्रथममथवाकाचरचितेनदेकोनत्रिशन्सरिचरजसासि
श्रममृतचृतपतंलीछुतदनचृतभक्तस्यकवलत्रयंभतेत्सयोगलनलकशुद्धार्थमरुतः
महिरण्यंचृतंदेयंगुरवेद्याततस्वयं श्रुत्यस्त्रुदधिमत्स्येनसोमयूषंचृतेपयः परित्यजेत्तैल
मथारनालवान्नाकविल्वंसहकारवेल्लम् श्रुव्रस्रचर्योनिशिजागरंचसन्धाननंकांस्यमा
थायसंच पितंपुराणंशरसदृष्टार्णकफेवरम्भाफलमेवतसैतं वातोद्गमेमूर्ध्नितिलस्यपि
एउसुपोदकायागृहकन्यकायाः शुक्रद्युतिःस्याद्यदिवाउदासीत्वएतान्द्रकंतालफलोथा
वाद्यान् वार्ताविरेकेयविष्वविकार्यांधूमा नाहविब ० ० शिरोरुजाथामरुचौसमामेयूषेण
लक्ष्मणमनस्यमन्यत् ॥ अत्रानियारेरुधिसाहिषंचभंजीतधातकायुतांयवागुम् अतीमारि
प्रहृतेचरक्तंवेयदिदृष्टपतेभोजनादोपिवेद्लेडुग्धवत्याप्रसादितम् इतिनागार्जनविर

रस-
ध२

चित्ते रसरत्नाकरे लोकनाथः पटोलरसः नागेनादं पारदं मे लं यिता मन्दे वृद्धौ तने चूर्णे नसा
धम् दत्ता चूर्णं स द्विषाञ्च मस्मात्कृत्वा भूतं तत्र वैश्रवणं च दद्यात्तस्माद्भक्तिकैकाग्र्यवत्त्वा
युक्त्या वैद्यो नागपत्रेण पुंसाम् हन्याद्दोगां श्लेषवान् प्रसूता कुर्यात्श्वेदः पादवंदे हसूतम् नाग
वद्धो रसः ॥ पारदाञ्च कगन्धानां तोलकैकं पृथक् पृथक् वेष्टयेद्विषतो यार्थं तिन्निडी हल्मेव
वा एकचन्द्रप्रतोयेन कुर्यात्संमर्धगोलकम् नागवल्लीदले वेष्ट्या सूत्रेणोपरिवन्धयेत् विल
रनिम्बतोयं च गन्तं कृत्वा षडंगुलम् गोलकं चारयेत्तत्र पुटितारोग्यगोमयैः पेषयेत्संगशी
तं तमूतलिपैर्मलैस्महतो लाधममृतं दत्त्वा तोलार्थं तिन्निनीफलं स्यात्पयेत्बलितं सर्वगुण
वृद्ध्याभियोजयेत् शृंगवीरं भसायुक्तं मरिचाग्रिकसैन्धवैः यावद्गुणावत्तस्मात्सुःसन्निपात
मरुत्केफेश्रुतीसारैर्ग्रहाणाञ्च दधिभक्तं तयोजयेत् श्रुलाजीर्णविष्विकाय वृद्ध्यावन्नोर

ध२

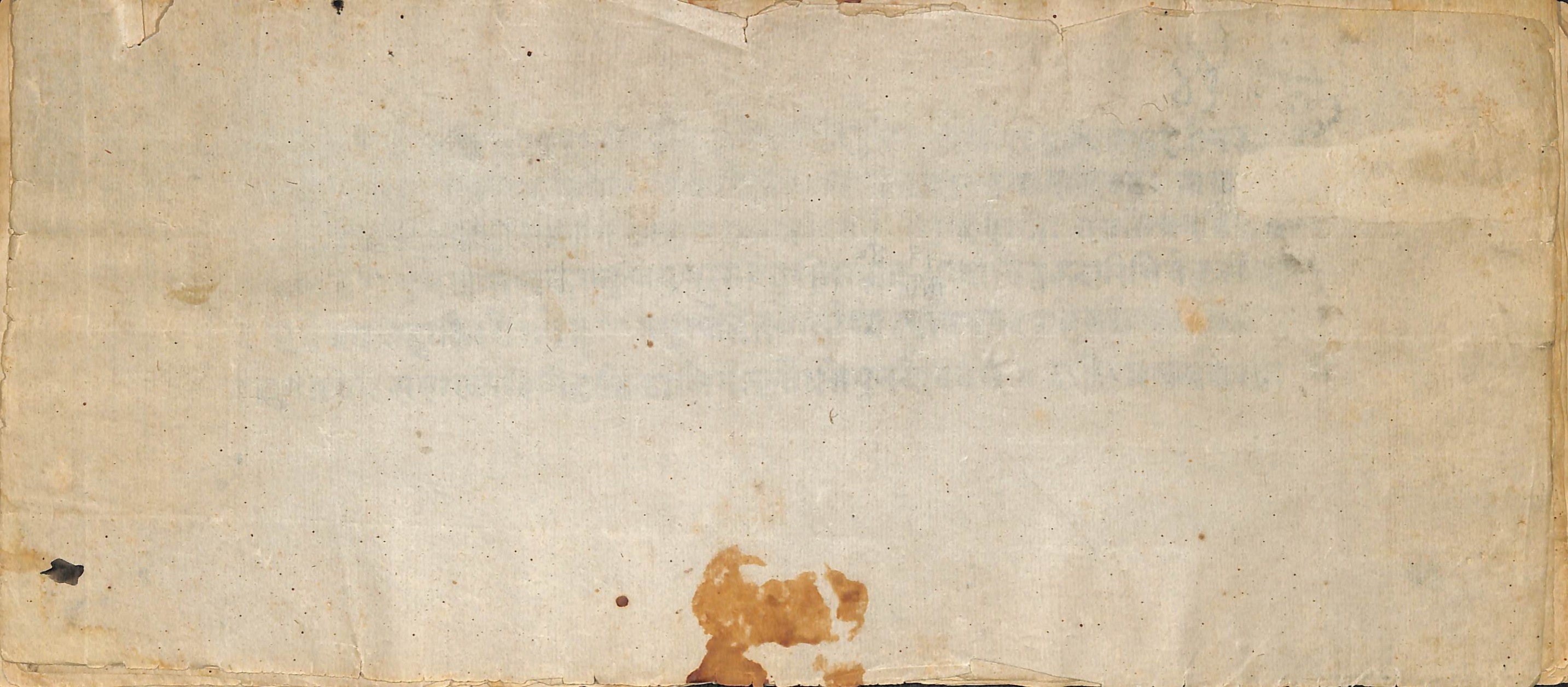
रस.

४३

५३

रामेषसौशस्यः शुद्धिकरश्चदा मिहचेहूर्ध्वे मूलोदयेत् गोविन्दः कुथितस्तु दर्शनकरः सा
प्राण्यदैत्या दुर्वा रान्निहनि रोगनि मयांश्चिन्ता मणिस्ततथा चिन्ता मणिरसः ताप्याग्नेलो
हृत्वाणानितिपेविफलभाजने श्राकृष्णहनाश्रुणैर्षर्वतन्याहयेततः वगरेसेचमर्दितः सरव
युग्माः पुटे पुनश्चनिम्बकाम्बुनायथा रुणोरसो भवेत् धात्री चित्रकवारिभिर्वद्भत रं वद्भौ पु
टे पूर्ववयावद्धारितरो भवेद्दु - - मधुभ्यां हेहयेत्तीरपः कृष्णदशहेमशोणितमरुत्याण्ड
दरामव्रणः सणखोविनिह्निकान्तिमत्तलाधनेपुनयोवनम् ॥ इति सारसन्देरोरसः ॥

४३

क्र. १४

पत्रे ४५
तारि म पत्रे
श्लोक १००

२०१